

Moć i granice odgoja kod Nietzschea

Babić, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:515129>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-06-07**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Diplomski studij filozofije i pedagogije

Jelena Babić

Moć i granice odgoja kod Nietzschea

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Vladimir Jelkić

Osijek, rujan 2014.

Sažetak: *U radu se nudi prikaz Nietzscheova promišljanja o odgoju i obrazovanju. Kreće se od Nietzscheova određenja čovjeka kao nepotpunog bića koje zahtjeva odgajanje i obrazovanje za postajanje onim što tek treba biti.*

Nietzscheova odgojno-obrazovna misao se temelji na njegovoj procijeni stanja društva kao nihilističkog, a čovječanstva kao dekadentnog. Njegova kritika odgoja i obrazovanja smijera ka konstrukciji odgojno-obrazovnog sustava u skladu s prevrednovanim vrijednostima. U potrazi za moći i granicama odgoja, u radu su obrađene važne sastavnice njegove odgojne misli: odgoj, obrazovanje, samoodgoj, odgajatelji, odgojne metode te uzgoj kao odgoj nadčovjeka. Dio rada je posvećen usporednoj analizi transhumanističkog i Nietzscheova poimanja uzgoja sprječavajući poistovjećivanje Nietzscheovih ideja s transhumanističkom idejom poboljšanja čovjeka biomedicinskom intervencijom.

Naposljetku se u radu razmatraju moguće primjene Nietzscheovih odgojno-obrazovnih ideja u suvremenom društvu i obrazovanju. Iz rada je vidljivo da se odgojem, prema Nietzscheu, mogu ostvariti glavni ciljevi njegove filozofije uopće: prevrednovanje vrijednosti i prevladavanje čovjeka.

Ključne riječi: odgoj, obrazovanje, samoodgoj, uzgoj

Sadržaj

1. UVOD.....	3
2. ČOVJEK.....	5
2.1. Čovjek kao odgojivo biće.....	5
2.2. Nietzscheovo shvaćanje čovjeka.....	6
2.2.1. Posljednji čovjek.....	9
2.2.2. Viši čovjek.....	12
3. NIETZSCHEOVO SHVAĆANJE ODGOJA I OBRAZOVANJA.....	14
3.1. Kritika suvremenog odgoja i obrazovanja.....	14
3.2. Odgoj i obrazovanje prema Nietzscheu.....	16
3.2.1. Svrha odgoja.....	18
3.2.2. Veliki odgajatelji.....	19
3.3. Samoodgoj.....	21
3.3.1. Asketizam.....	24
4. UZGOJ NADČOVJEKA.....	27
4.1. Pojam nadčovjeka.....	27
4.2. Uzgoj.....	29
4.3. Nietzsche i transhumanizam.....	33
4.4. Mogućnost primjene Nietzscheove odgojno-obrazovne misli.....	37
5. ZAKLJUČAK.....	39
6. LITERATURA.....	41
6.1. Friedrich Nietzsche.....	41
6.2. Ostalo.....	41

1. UVOD

Predmet ovoga rada je utvrđivanje moći i granica odgoja u filozofiji Friedricha Wilhelma Nietzschea. Nietzscheova odgojno-obrazovna misao ima ključnu ulogu u njegovoj filozofiji. Obzirom na činjenicu da se Nietzsche bavi čovjekom kao pojedincem, a ne čovječanstvom, njegova je filozofija usmjerena razvoju pojedinca, a ne napretku čovječanstva. Naime, on smatra da se najvažnije bitke i revolucije događaju u pojedincu, a ne unutar povijesti. Iz tog razloga Nietzsche kritizira metafizičku tradiciju i kršćanski moral kao onostrane ideje koje već više od dva tisućljeća onemogućuju pojedincu razvoj njegovih najviših mogućnosti putem istinskog odgoja. Svrha rada je ukazati na suvremenost Nietzscheovih promišljanja o odgoju i obrazovanju te razmotriti primjenjivost ideja radi eventualne praktične primjene na temelju njih. Rad sadržava tri osnovna dijela: »Čovjek«, »Nietzscheovo shvaćanje odgoja i obrazovanja« te »Uzgoj nadčovjeka«. Navedeni dijelovi predstavljaju put od čovjeka kakav jest, do »nadčovjeka« kao čovjeka koji je »biće iznad samoga sebe«.

U prvom dijelu je, radi uvođenja u problematiku, ponuđeno općenito određenje čovjeka kao nedostatnoga bića za čije je preživljavanje i život nužan odgoj. Zatim se izlaže Nietzscheovo shvaćanje čovjeka kao bića koje zbog svojih ograničenja uzrokovanih metafizičkom tradicijom i kršćanstvom zahtjeva prevladavanje u obliku »novog čovjeka«. Takav čovjek donosi prevrednovanje vrijednosti te živi u skladu s njima i nužnostima života. Moderni čovjek današnjice je »posljednji čovjek« koji reprezentira pasivni nihilizam. »Viši čovjek« je još uvijek reprezent pasivnog nihilizma, no njegov duh je uzvišeniji jer je svjestan nihilističkog stanja i pokušava se izbaviti iz njega. Unatoč tome, viši čovjek ne uspijeva doći do potpune afirmacije i slobode.

Drugi dio rada, naslovljen »Nietzscheovo shvaćanje odgoja i obrazovanja«, sadrži analizu Nietzscheove kritike suvremenog odgoja i obrazovanja čije osobine zahtijevaju potrebu za radikalnom reformom odgojno-obrazovnog sustava. Iz navedene kritike je moguće uvidjeti da je bit odgoja oslobađanje, a zadaća priprema za samoodgoj te da su za istinski odgoj potrebni istinski odgajatelji. Odgojne i samoodgojne metode su krute i podrazumijevaju stegu i asketizam jer svrha odgoja nije dobar, već jak čovjek. Ipak, niti istinsko obrazovanje i osobni trud nisu dovoljni za prevladavanje čovjeka, već samo za usavršavanje još uvijek ljudskih osobina.

Treći dio, »Uzgoj nadčovjeka«, tematizira ono što je ključno u prevladavanju čovjeka i postanku nadčovjeka te način dolaska do potpune afirmacije. Ponuđeno je određenje

nadčovjeka kao utjelovljenja apsolutne afirmacije i slobode utemeljene u skladu s nužnostima života. Iznesena je Nietzscheova teza da je nadčovjeka moguće stvoriti te se razmatraju mogućnosti i načini njegova stvaranja. Stvaranje nadčovjeka je moguće uzgojem što podrazumijeva način na koji čovjek prevladava samoga sebe. Pretpostavke za stvaranje nadčovjeka su spoznaja smrti Boga i prihvaćanje koncepta vječnog vraćanja jednakog. Pojam »igra« izražava način bivanja nadčovjeka. Pojam uzgoja u Nietzscheovoj filozofiji se ne odnosi na suvremeno shvaćanje uzgoja u kontekstu genetičkog uzgoja uz bioemdicinsku intervenciju u ljudsku prirodu. Pitanje je: može li se Nietzscheova filozofija, osobito njegova odgojno-obrazovna misao, primijeniti u suvremenom društvu i kako?

2. ČOVJEK

2.1. Čovjek kao odgojivo biće

Pri ovom pokušaju predstavljanja osobnog razumijevanja i doživljavanja pojma »odgoj« u filozofiji Friedricha Nietzschea, smatram da je nužno poći od pojma »čovjek«. Govor o odgoju, podrazumijeva govor o odgoju čovjeka. Mnogi su filozofi u povijesti filozofije ponudili svoja određenja čovjeka. Čovjekova bitna određenja se najčešće pronalaze u različitosti s Bogom ili sa životinjom:

»Ljudi imaju jezik, životinje ne; ljudi se bave politikom, životinje ne; ljudi ustraju (kao Antigona) na tome da pokapaju svoje mrtve, životinje ne; ljudi mogu lagati, imaju religiju, služe se oruđima, ubijaju pripadnike vlastite vrste, mogu se samozadovoljavati, daju si zakone, krše zakone, nose odjeću, imaju besmrtnu dušu, mogu se kladiti, znaju da im je neizbježna smrt, umjetnički djeluju – životinje ne.«¹

Arnold Gehlen, primjerice, opisuje čovjeka kao biće nedostatka ili manjkavo biće te objašnjava to sljedećim riječima:

»Čovjek nije samo biće koje nužno, iz bilo kojih, no vrlo ljudskih razloga, zauzima stavove nego je također na izvjestan način 'nedovršeno', tj. biće stavljeno, pred sobom ili naspram drugih, pred zadatke koji su pukim opstojanjem dati, ali ne i riješeni.«²

Ukoliko se složimo s Gehlenovom tezom i tezom brojnih drugih mislioca, onome da je čovjek manjkavo biće te da takvo kakvo jest, nije sposobno niti za preživljavanje, uviđamo da nije moguće govoriti o čovjeku bez govora o odgoju. Prema tome, odgoj je način na koji čovjek tek postaje čovjekom, bićem sposobnim za preživljavanje i življenje. Čovjeka određuje njegova odgojivost, dakle činjenica da je čovjeku odgoj uvjet života. Ljudski život je kulturni život, a čovjek kao kulturno biće postoji jedino odgojem ili kultivacijom. Kultivacija ne podrazumijeva tek obrađivanje ljudskog bića već i brigu za ono ljudsko čijem se razvoju teži.³ Postoje različite teorije odgoja koje se slažu da se odgojem razvijaju čovjekove mogućnosti i sposobnosti, no nesuglasje nastaje pri određenju biti i svrhe odgoja te odgojnih strategija, metoda i sredstava.

¹ Jochen Hörisch, *Teorijska apoteka*, preveo Kiril Miladinov (Zagreb:Algoritam,2007), str.43.

² Arnold Gehlen, *Čovjek*, preveo Aleksa Buha (Sarajevo: Veselin Masleša, 1974), str.8.

³ Milan Polić, *K filozofiji odgoja*. (Zagreb: Znamen, 1993), str. 15. Iako kultivacija označava obrađivanje zemlje u biologijskom kontekstu, u ovom slučaju Polić podrazumijeva kultivaciju kao njegovanje, usavršavanje, oplemenjivanje čovjeka.

Obzirom da odgoj za čovjeka ima ključnu ulogu u održanju i poboljšanju kvalitete njegova života, izvor mišljenja o razvoju odgoja vjerojatno nikada neće presušiti.

2.2. Nietzscheovo shvaćanje čovjeka

U čemu je, dakle, specifičnost Nietzscheova shvaćanja čovjeka? Govoreći o čovjeku, Nietzsche koristi brojne izraze: 'moderni čovjek', 'jaki' i 'slabi čovjek', 'uspjeli' i 'neuspjeli čovjek', 'posljednji čovjek', 'veliki' i 'mali čovjek', 'čoporska životinja', 'viši čovjek', 'slobodni duh', 'nadčovjek', itd.⁴ Prema njemu je problem svijeta – problem čovjeka. Čovjek je, prema Nietzscheovu mišljenju, »još neustanovljena životinja«. Jelkić o tome piše:

»...kao neustanovljena životinja, čovjek mora biti i nepotpuna, nesavršena životinja, pored svih drugih životinja koje su ustanovljene i savršene u svojoj prirodosti.«⁵

Nietzsche smatra čovjeka ne samo nedostatnim i okrnjenim već i bićem koje još ne zna samoga sebe. Njegova je osnovna teza da je čovjek propadajuće biće zahvaljujući metafizičkim koncepcijama svijeta te stoga mora biti prevladano. Umjesto pitanja o održanju čovjeka, Nietzsche se pita o prevladavanju čovjeka. Zahtjeva pojavu nadčovjeka što se nastavlja na njegovu ideju o »novom čovjeku«. Pitanje novoga čovjeka nije neuobičajeno u povijesti bavljenja čovjekom unutar, primjerice: filozofije, antropologije, pedagogije ili psihologije. Primjerice, Gottfried Kūenzlen u djelu *Der neue Mensch* tvrdi da je ideja o novome čovjeku vodeća kulturna ideja te da nada u novog čovjeka predstavlja poveznicu najraznolikijih grupa, ideologija, svjetonazora i pokreta. Ta je nada rođena uvijek iz sadašnjosti doživljene kao krizne. Težnja za novim čovjekom proizlazi i iz određenja čovjekove biti. Čovjek je biće otvoreno svijetu pri čemu doživljava granice, ali i iskustva transcendencije. Unatoč tom iskustvu transcendencije, čovjek ne prestaje doživljavati svoju nedostatnost i ontičku okrnjenost u susretu sa sobom.⁶ Kroz povijest su se razvile različite misaone koncepcije o novom čovjeku, a prema Kūenzlenu, Nietzscheov je nadčovjek jedna od njih. Nietzsche, dakle, želi novog čovjeka jer suvremenog smatra dekadentnim o čemu svjedoče sljedeće rečenice:

»Učim vas natčovjeku. Čovjek je nešto što treba biti prevladano. Šta ste vi učinili, da biste ga prevladali?«⁷

⁴Vladimir Jelkić, *Nietzsche: Povratak vlastitosti* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2001), str. 103.

⁵Isto.

⁶Iris Tićac, »Gottfried Kūenzlen: Der neue Mensch«, *Filozofska istraživanja* 14/4 (1995), str. 931-932, na str. 932.

⁷Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, preveo i pogovor napisao Danko Grlić (Zagreb: Mladost, 1955), str. 10.

Već na prvim stranicama djela *Tako je govorio Zaratustra*, Nietzsche izražava svoje razočaranje čovjekom i potrebu za njegovim prevladavanjem:

»Prešli ste put od crva do čovjeka, a mnogo toga je u vama još crv. Bili ste jednom majmuni, i još je sada čovjek više majmun od bilo kojeg majmuna.«⁸

U djelu *Schopenhauer kao odgajatelj* govori da je zajedničko obilježje ljudi sklonost lijenosti, tromost te lagodnost prema samome sebi:

»Putnik ima pravo: ljudi su još ljeniji nego što su strašljivi i ponajviše se boje tegoba koje bi im nametnule bezuvjetna čestitost i otvorenost.«⁹

Nadalje u istom djelu govori o čovjeku na sljedeći način:

»Čovjek je stvar mračna i zastrta i ako zec ima sedam koža, čovjek može odrati sa sebe sedam puta sedamdeset pa ipak neće moći reći: 'Evo to si zbilja ti, to više nije ljuštura'.«¹⁰

Najvažnije određenje čovjeka prema Nietzscheu jest u tome da je on most te »prijelaz i silazak« od životinje ka nadčovjeku. Smisao čovjeka nije u njemu samom već iznad njega, u nadčovjeku. Prema tome, čovjekova je zadaća prevladati samoga sebe i prijeći preko svojih ljudskih, isuviše ljudskih slabosti i osobina koje ga čine čoporskom životinjom. Skledar, interpretirajući Nietzscheovo poimanje čovjeka, govori:

»Čovjek kakav jest mora biti prevladan u ime života, jer onakav kakav jest, sa svojim moralom, razumom i vjerom, tim svojim idealnim konstrukcijama koje su hipostazirane u nešto 'po sebi', sputava i negira život, svu njegovu punoću i bogatstvo, usprkos nekim njegovim determinantama, ili zbog njih, njegov dionizijski karakter.«¹¹

Kešina i Vučetić su u članku »Metafizičnost čovjeka i ontičnost nadčovjeka« usporedbom prikazali Nietzscheovo određenje čovjeka i nadčovjeka. Zaključili su da čovjeku pripada normativnost i linearni koncept vremena. Čovjeka opisuje i osobina naivnosti pouzdanja u

⁸Isto. Nietzscheova misao o prevladavanju čovjeka te navedeni citat o putu od crva do majmuna, mnogi (većinom transhumanistički nastrojeni) autori poistovjećuju s evolucijskom teorijom Charlesa Darwina koja se temelji na borbi za preživljavanje i razvoju novih vrsta iz te borbe. Citat o putu od crva do majmuna nije nikakav pokazatelj Nietzscheove sklonosti darvinizmu već metafora duhovnog razvoja čovjeka, kao što ni u govoru o preobrazbi duha iz deve u lava i iz lava u dijete ne govori o evolucijskom putu u biološkom smislu već o metafori razvoja duha. Nietzsche se ograđuje od usporedbe njegovih teza s tezama darvinizma. Stefan Lorenz Sorger u članku »Nietzsche, nadčovjek i transhumanizam« tvrdi da, iako je Nietzsche kritičan prema Darwinu, njegova misao o prevladavanju također podrazumijeva teoriju evolucije. Sorger smatra darvinističku „borbu za preživljavanje“ graničnim tipom Nietzscheove »volje za moć«. Prema osobnom mišljenju, pogrešno je poistovjećivanje Nietzscheove misli o prevladavanju čovjeka i darvinističkih teza jer se kod Darwina radi o biološkom razvoju novih vrsta, a kod Nietzschea o prevladavanju slabih ljudskih duhovnih osobina putem promjene perspektive.

⁹ Friedrich Nietzsche, *Schopenhauer kao odgajatelj*, preveo Mario Kopic, priredio Damir Barbarić (Zagreb: Matica Hrvatska, 2003), str. 5.

¹⁰Isto.

¹¹Nikola Skledar, *Čovjek i transcendencija* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1988), str. 43.

spoznaju što u konačnici vodi pojmovima dekadencije: sreći, vrlini i nijekanju života. Njegove odrednice su i pravilnost bivstvovanja spram kaotičnosti bivanja nadčovjeka te religijska askeza koja podrazumijeva samoću, post i spolnu suzdržanost. Ukratko:

»Čovjek stoga jest, on bivstvuje, dok nadčovjek tek treba biti kao identitetno bivanje samoutemeljene volje za moći.«¹²

Religijska askeza predstavlja moral kajanja te moral brisanja razlike između uzroka i posljedice. Čovjeka obvezuje moral i to na način nejasne distinkcije uzrokovanja i uzrokovanoga.

Čovjeka, dakle, određuje metafizičnost, a nadčovjeka ontičnost. Autori pojašnjavaju tezu sljedećom rečenicom:

»Metafizički tip čovjeka može se, široko uzevši, promatrati kao metafizičko-kršćanski tip čovjeka, dok se ontičnost nadčovjeka lišava svih funkcionalnih, supstancijalnih i povijesno uvjetovanih veza s bilo kakvim oblikom njemu neidentitetne obligacije.«¹³

Elementi metafizičnosti čovjeka svrstani su u sljedeće četiri kategorije: a) odsutnost cjelovitog pogleda na sebe, b) prisvajanje vlastitosti koje nam ne pripadaju, c) hijerarhijsko određenje superordiniranosti ljudskoga, te d) apsolutiziranje nekog ljudskog nagona kao plemenitog.¹⁴ Prevladavanje čovjeka i put do nadčovjeka temelje se na prevladavanju navedenih elemenata metafizičnosti čovjeka. Iz Nietzscheova određenja čovjeka kao »stvari mračne i zastrte«, proizlazi i njegovo određenje odgoja kao oslobođenja. Osobine dekadentnog čovjeka, poput nesebičnosti, ljubavi spram bližnjih, slijepe vjere i robovanja običajima, ujedno su i osobine dekadentnog društva u cjelini. Dakle, Nietzsche smatra čovjeka slabim bićem koje teži onostranosti jer nema hrabrost i snagu volje za suočavanje sa životom u cjelini. Iz navedene analize čovjeka i stanja društva, Nietzsche zaključuje da je potrebno prevrednovanje vrijednosti te odgoj i obrazovanje koji počivaju na novim vrijednostima. Prevrednovanje vrijednosti i prevladavanje čovjeka čine temelj njegove filozofije, a osobito odgojno-obrazovne misli.

¹²Ivan Kešina, Marko Vučetić, »Metafizičnost čovjeka i ontičnost nadčovjeka«, *Crkva u svijetu* 46/3 (2011), str. 355.

¹³Isto.

¹⁴Isto.

2.2.1. Posljednji čovjek

Nietzsche najavljuje da je budućnost u rukama posljednjeg čovjeka te da će njegova vladavina biti duga:

»Zemlja će zatim postati mala, i po njoj će skakutati posljednji čovjek, koji sve čini malenim. Njegov je rod neistreblijiv kao i rod kukca; posljednji čovjek živi najduže.«¹⁵

Potrebno je odrediti tko je uopće posljednji čovjek zbog čijeg je postojanja Nietzsche toliko zabrinut. Svoju zabrinutost iskazuje riječima:

»Jao! Dolazi vrijeme u kojem čovjek neće više bacati strijelu svoje čežnje preko čovjeka i kad tetiva njegova luka neće više znati zabrujati.«¹⁶

Posljednji su ljudi svjetina na trgu kojoj Zaratustra želi iznijeti nauk o nadčovjeku, a oni ga ismijavaju. Prema Buterinu, posljednji je čovjek utjelovljenje pasivnog nihilizma. Što je uopće nihilizam, a potom i pasivni nihilizam? Nihilizam se može razumjeti iz smrti Boga. Smrt Boga se u »Volji za moć« prikazuje, s jedne strane, kao nadolazak nihilizma, dakle kao događaj samoobezvređivanja religije, morala i metafizike te s druge strane, kao aktivno prevrednovanje i kritika dosadašnjih najviših vrijednosti. Dosadašnje vrijednosti podrazumijevaju onostrani ideal koji je ljudska izmišljotina i suprotnost najdubljim instinktima života.¹⁷Nietzsche poima nihilističko propadanje dosadašnjih vrijednosti kao posljednicu ustrojstva tih vrijednosti jer je Ništa u njima bilo od početka. Fink kaže:

»Kršćanstvo, tradirani moral i metafizička filozofija jesu 'nihilistički pokreti' – životne tendencije koje hoće prema 'Ničemu', makar one dugo vremena ovo Ništa maskiraju kao *summum ens*, kao Boga.«¹⁸

Nihilizam predstavlja i paralizirajući osjećaj izloženosti nepojmljivom i zbunjujućem svijetu temeljen na misli da ništa više nema smisla ako je svjetski položaj čovjeka nespoznatljiv.¹⁹ Nihilizam, prema Heideggerovoj interpretaciji, označava »rastvaranje svega u puko Ništa«.²⁰ Znak je dekadencije i raspada tradicije predstavljene kao dekadentne. Nietzscheov je pojam nihilizma »Zwischenstadium«, dakle prijelazni stupanj koji treba biti prevladan da bi se došlo

¹⁵Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 15.

¹⁶Isto, str. 14.

¹⁷Vladimir Jelkić, Livija Reškovic, »Nietzscheovo poimanje života«, *Cris: časopis povijesnog društva Križevci* 13/1 (2011), str. 149.

¹⁸Eugen Fink, *Nietzscheova filozofija*, preveo Branko Despot (Zagreb: Znaci, 1981), str. 188.

¹⁹Isto, str. 187.

²⁰Martin Heidegger, *Nietzscheova Metafizika*, preveo i priredio Šime Vranić (Zagreb: Znaci, 1980), str. 30.

do afirmacije. Nihilizam kao međustanje, moguće je prevladati ako se zbiljski svijet, nakon smrti Boga, prestane shvaćati kao obezboženi svijet, već područje novog iskustva bitka.²¹Treba dopustiti negiranje da bi uopće moglo doći do afirmacije.²²Ako se Bog shvati kao ono Jedno koje prati, oslobađa od smrti, daje put i orijentir te okuplja oko zajedničkog projekta, jasno je da njegovom smrću dolazi do lutanja kroz beskrajno Ništa. U tom se slučaju čovjek kreće od ničega prema ničemu jer nema ideje vodilje prema kojoj se treba kretati i puta kojim treba ići. Aktivni nihilizam ruši ono što je ostalo nakon smrti Boga te pravi prostor za nove vrijednosti koje tek trebaju biti ustanovljene. Afirmacija cjeline koja se traži kao vrhunac čovjekova postojanja, zahtjeva negaciju putem aktivnog nihilizma. No, posljednji čovjek, kako je već rečeno, nije čovjek aktivnog već pasivnog nihilizma i kao takav je potpuno prilagođen životu unutar nihilizma. Takav je čovjek konformist, imitator te još uvijek vjeruje u vrijednosti, istinu i napredak. On je tip koji u sebi skriva pustinju, a »teško onome tko pustinju skriva u sebi.«²³ Naime, čovjek, ukoliko želi doći do samoga sebe, mora postati »ubojicom Boga«, dakle uništavateljem moralne i metafizičke onostranosti. Njegova je zadaća ukidanje teologijski shvaćene razlike između biti i pojave te bitka i privida. Ubojstvo Boga je prvi korak oslobođenja vrijednosno-stvaralačke moći ljudskog opstanka.²⁴

Nietzsche u svojim djelima spominje »plavu zvijer« koja je uz posljednjeg čovjeka biće suprotstavljeno nadčovjeku. Što je uopće plava zvijer? Plava zvijer je polazište od kojeg se može doći do vrhunca čovjekova bivanja – nadčovjeka. Odnosi se na životinju u čovjeku, ono što ne razumije potencijalnu snagu svojih osnovnih životinjskih instinkata. Ona je neukročena zvijer sposobna za razaranje i stvaranje te bivanje gospodarom sebi i okolini, no ta ja sposobnost još uvijek na razini nesvjesne i nereflektirane spoznaje. Nietzsche je, s jedne strane kritičan prema toj nemogućnosti kontroliranja poriva, no s druge strane cijeni sirovost koja još nije civilizirana i pripitomljena te ukaljana kršćanskim moralom. Posljednji je čovjek rezultat pripitomljavanja plave zvijeri, a njeno »poboljšanje« znači zapravo kvarenje i sakaćenje njezinih najboljih instinkata. Zato Nietzsche kaže:

»Sve što je preostalo od plave zvijeri je karikatura ljudskog bića, poput pobačaja... bolesna, jadna, zlovoljna prema sebi; puna mržnje za poticaje života, puna dvojbe prema svemu što je još bilo jako i sretno.«²⁵

²¹Fink, *Nietzscheova filozofija*, str. 187.

²²Damir Buterin, *Nietzsche: otkrivanje zablude* (Zagreb:Hrvatsko filozofsko društvo, 1998), str. 127.

²³Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 304.

²⁴Fink, *Nietzscheova filozofija*, str. 193.

²⁵Buterin, *Nietzsche: otkrivanje zablude*, str. 130.

Prirodnost i nevinost plave zvijeri je nužan preduvjet za pojavu nadčovjeka jer je u njoj sadržan instinkt samoprevladavanja kroz uništavanje i kreativnost. Čovjek u svom prvobitnom duhovnom stanju plave zvijeri mora uvidjeti da je u svojoj biti volja za moć. Nietzsche ipak više cijeni plavu zvijer nego posljednjeg čovjeka jer će do nadčovjeka prije doći od plave zvijeri, nego od posljednjeg čovjeka baš kao što je lakše učiti voziti onome tko uopće ne zna voziti, nego onome koji je naučio krivo voziti. Nadčovjek, u suprotnosti s time, gospodar je svojih instinkata, dakle njegovi instinkti nisu više neuokroćeni kao kod plave zvijeri, ali niti pripitomljeni kao kod posljednjeg čovjeka. Nadčovjekovi instinkti su pod vlašću njega samoga, a ne kršćanskog morala i pravila građanskog društva.

Moderni Europljanin, kao oblik posljednjeg čovjeka, postao je legionar trenutka, hedonistički promatrač kojega ne mogu pokrenuti ni revolucije ni ratovi. Predstavlja umanjenog čovjeka, dobrodušno i osrednje stvorenje slično čoporskoj životinji kojega su odgojili običajni moral i kršćanstvo.²⁶ Umjesto instinktima, vođen je dojmovima, a umjesto agiranja, on tek reagira. Svoju snagu disperzira na uzvratanje i obranu kao oblike reagiranja umjesto na kreativno stvaralaštvo. Problem posljednjeg čovjeka je u tome što svrhu vidi izvan sebe, a prema Nietzscheu, rješenje je u tome da čovjek sam odredi svrhu i smisao svoga postojanja koje je visoko iznad njega – u formi nadčovjeka. Dobar čovjek koji se već dugi niz godina pokušavao oblikovati pomoću morala i religija je, prema Nietzscheovu mišljenju, nepotpun. Instinkti su mu uškopljeni te je čovjek nakon »poboljšavanja« i »popravljanja« postao tek karikaturom čovjeka.

Cilj nije dobar čovjek pa čak ni jači čovjek, već više nego čovjek! Nietzsche smatra da je pogrešno težiti vrlini. Vrlina je teret jer je određena tuđom, a ne osobnom procjenom i izborom. Do sada je služila samo da osigura miran san.²⁷ Nasuprot tome, treba težiti snazi volje, a potom i prevladavanju svih ljudskih osobina uopće. Iz poglavlja »O tri preobrazbe« u djelu *Tako je govorio Zaratustra* poznato je da deva označava čovjekov duh natovaren metafizičkom tradicijom, kršćanskim moralom, raznim pravilima i lažnim znanjima:

»Duh koji je voljan da nosi prima na sebe sve što je najteže: poput deve koja, natovarena, žuri u pustinju, žuri i on u svoju pustinju.«²⁸

²⁶ Usp. Vladimir Jelkić, *Nietzsche: Povratak vlastitosti*. (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2001), str. 105.

²⁷ Fulvio Šuran, »Sudbina nadčovjeka kao vječni povratak sebi«, *Metodički ogledi*, 10/1 (2003), str. 21.

²⁸ Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 26.

Moderni čovjek unutar suvremenog »obrazovanja« razvija samo reaktivne talente koja ga čine kritičarom, analitičarom, historičarom, interpretatorom, sakupljačem i promatračem.²⁹ Ukratko, obrazovanje temeljeno na dosadašnjim vrijednostima, čovjeka čine »devom« koja nema hrabrosti reći Ne i izabrati sama svoj put već se prilagođava osrednjosti mase i uživa u svojoj sigurnoj pustinji. Suvremeni odgoj i obrazovanje odnosno vrijednosti koje promoviraju, zaslužni su za pojavu posljednjeg čovjeka koji predstavlja kraj duhovno-moralnog kretanja u obliku metafizičke filozofije i kršćanstva.

2.2.2. Viši čovjek

Nietzsche, dakle, govori o posljednjem i višem čovjeku te nadčovjeku. Viši čovjek je stupanj čovjekova razvoja između posljednjeg čovjeka i nadčovjeka. Nietzsche tvrdi da u višem čovjeku ljubi upravo to što je on most između čovjeka i nadčovjeka. Prema Nietzscheu, taj je stupanj ljudskog razvoja i više nego nužan jer kao negacija, on vodi afirmaciji, a rušenje starih vrijednosti vodi izgradnji novih. U *Zaratustri* Nietzsche na metaforičan način spominje različite forme višeg čovjeka: pretkazivač, dvojica kraljeva, zgaženi čovjek s pijavicom, čarobnjak, posljednji papa, najružniji čovjek, prosjak od svoje volje te Zaratustrina sjena. Viši ljudi su u djelu predstavljeni s jedne strane, kao neprijatelji koji pokušavaju odvući Zaratustru s puta, a s druge strane kao prijatelji angažirani u Zaratustrinom pothvatu.³⁰ Oni označavaju nadolazak nihilizma te »preostatak Boga« na Zemlji. Oni uviđaju ono Ništa unutar starih vrijednosti. Njihov je problem upravo u tome što uviđaju Ništa na mjestu gdje je nekada stajao Bog, no ipak ih to Ništa još privlači. Sve njih određuje preziranje i zdvajanje, ali ne dopijevaju do neke vlastite nove pravosti. Iako svjesni nihilizma, ne uspijevaju se izvući iz njega. Imaju još ljudskih, odviše ljudskih osobina. Samootuđeni su i izgubljeni te trebaju pomoć u pronalasku onoga »zašto« jer je smisao nakon smrti Boga - izgubljen. Nietzsche cijeni zdvojnost višeg čovjeka:

»I bolje je da zdvajate nego da im se pokorite.«³¹

²⁹ V. Jelkić, *Nietzsche: Povratak vlastitosti*, str. 106.

³⁰ Isto, str. 111.

³¹ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 286.

Prethodna se rečenica odnosi na pokoravanje današnjim gospodarima, tim sitnim ljudima koji su najveća opasnost za nadčovjeka. To su mali ljudi koji propovijedaju male kreposti, sve što je »ženskasto«, »služinsko« ili »robovsko«. Zaratustra upozorava više ljude:

»Prevladajte mi, vi viši ljudi, sitne kreposti, sitne lukavosti, te obzire što su poput pijeska, taj mravlji metež, to jadno zadovoljavanje, tu 'sreću najvećeg broja' - !«³²

Prednost viših ljudi spram posljednjih ljudi jest u tome što oni više ne znaju živjeti u svjetini. Viši čovjek je čovjek velikog gađenja i velikog preziranja. Nepodnošljivo mu je živjeti u vrevi malih i nametljivih ljudi.³³ Preziru lažnu reprezentaciju moći koja više nije zbiljska moć, pate od nepravosti života, lažnih pojmova moći i vladanja što vrijede u modernom životu. Viši ljudi su promašeni, ali samo u usporedbi s nadčovjekom, no u usporedbi s masom, oni su »veliko čovječstvo«.³⁴ Pa iako su promašeni i baš zato što su promašeni, Zaratustra savjetuje višim ljudima da se smiju i budu radosni:

»Budite dobre volje, pa što ima na tome! Kako je još mnogo toga moguće! Naučite se smijati samima sebi, kao što se treba smijati!«³⁵

Dosad je bio grijeh smijati se na zemlji jer se smatralo da je zemlja mjesto boli, suza i patnje. Učilo se da treba biti poslušan i skrušen te brzo stići u »kraljevstvo nebesko«. U suprotnosti s tim, Nietzsche nam kroz lik Zaratustre govori da je zemlja i ovaj život jedino što imamo te da se trebamo smijati i biti radosni, ovdje i odmah. Nietzsche je svjestan životnih teškoća, no ipak i baš zato tvrdi:

»I premda ima na zemlji baruština i debele tuge, onaj u koga su noge lagane, taj može pretrčati i blato i plesati kao na glatkom ledu. Podignite srca svoja, braćo moja, više! Još više! Ali ne zaboravite ni na noge! Podignite i noge svoje, vi dobri plesači, i bolje još: stojte i na glavi.«³⁶

Nužno je srušiti stare vrijednosti koje su negirajuće za život i sprječavaju pojavu nadčovjeka. Potrebno je srušiti sve historijske i religijske zablude i predrasude da bi omogućili izgradnju istinskih vrijednosti i pronašli smisao vlastitog postojanja, a viši ljudi još nisu sposobni za to. Oni tek trebaju prevladati zdvojnost čovjeka kojemu je Bog umro. Unatoč svojim osobinama,

³²Šuran, *Sudbina nadčovjeka kao vječiti povratak sebi*, str. 22.

³³Fink, *Nietzscheova filozofija*, str. 187.

³⁴Isto, str. 143.

³⁵Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 292.

³⁶Isto.

kakve god one bile, niti najuzvišeni primjerci ljudske vrste nisu ništa više od najljepšeg izraza kaosa kojeg Nietzsche želi prevladati.³⁷

3. NIETZSCHEOVO SHVAĆANJE ODGOJA I OBRAZOVANJA

3.1. Kritika suvremenog odgoja i obrazovanja

Smatram nužnim krenuti od Nietzscheova osvrta na suvremeni odgojno-obrazovni sustav jer je iz njega vidljiva potreba za reformom. Vladajuće nihilističke vrijednosti te nedostaci suvremenog odgojno-obrazovnog sustava, povod su Nietzscheova promišljanja o odgoju. U spisu *O budućnosti naših obrazovnih ustanova* Nietzsche iznosi svoju kritiku postojećeg stanja odgoja i obrazovanja u njemačkim odgojno-obrazovnim institucijama: pučkim školama, realkama, gimnazijama i univerzitetima. Iako, dakle, misli na stanje tadašnjeg njemačkog obrazovanja, njegove su kritike i danas, više nego ikad, itekako aktualne u gotovo svim zemljama. Prvo što Nietzsche zamjera njemačkom obrazovanju jesu neprirodne odgojno-obrazovne metode koje, prema njegovom shvaćanju, slabe i guše pojedinca onemogućujući mu pravilan razvoj. Misleći na tadašnje njemačko stanje, Nietzsche piše:

»...mnoge pretpostavke naših modernih obrazovnih metoda nose u sebi karakter onog neprirodnog i da su najsudbonosnije slabosti naše današnjice u svezi upravo s ovim neprirodnim obrazovnim metodama.«³⁸

Prema tome, neprirodne obrazovne metode stoje u suprotnosti s biti odgoja i obrazovanja što bi trebalo biti oslobođenje i dolazak do vlastitosti koja je iznad čovjeka. Sljedeće što Nietzsche kritizira unutar tadašnjeg njemačkog obrazovanja je, s jedne strane težnja za najvećim mogućim proširenjem obrazovanja, a s druge strane: težnja za smanjenjem i slabljenjem obrazovanja. U prvom slučaju se teži masovnom obrazovanju, a u drugome se zahtjeva odustajanje od najviših zahtjeva obrazovanja te podređivanje obrazovanja državi i državnim ciljevima. Obrazovanje

³⁷Jelkić, *Nietzsche: Povratak vlastitosti*, str. 110.

³⁸Friedrich Nietzsche, »O budućnosti naših obrazovnih ustanova«, u: Immanuel Kant, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, Friedrich Nietzsche, *Ideja univerziteta*, izabrao, preveo i predgovor napisao Branko Despot (Zagreb: Globus, 1991), str. 250.

mase, prema Nietzscheu, može stvoriti samo lažnu, a ne istinsku kulturu. Istinsko obrazovanje koje on zahtjeva je obrazovanje odabranih pojedinaca te zato kaže:

»Dakle, ne može obrazovanje mase biti naš cilj: nego obrazovanje pojedinih odabranih, za velika i trajna djela oboružanih ljudi.«³⁹

Temelj takvome stajalištu je njegova teza da »cilj nije čovječanstvo, nego više no čovjek«.⁴⁰ Kao osnova istinskog obrazovanja mora biti poredak prema rangu što Nietzsche naziva »rangordnung«. Dakle, Nietzsche smatra da njemačko obrazovanje, šireći se na mase i štjući osrednjost, čini veliku štetu onemogućavajući iznimnim pojedincima obrazovanje za velika djela. Osim toga, takvo »narodno obrazovanje«, spuštajući se na intelektualnu razinu prosječnih ili ispodprosječnih, spušta i svoje visoke zahtjeve. Nietzsche tvrdi:

»Naše gimnazije, po svojoj zamisli predodređene za ovu uzvišenu svrhu, postale su ili njegovališta jedne sumnjive kulture, koja s dubokom mržnjom otklanja od sebe istinsko, tj. aristokratsko, na mudri odabir duhova oslonjeno obrazovanje: ili one odgajaju neku mikrologijsku, neplodnu ili u svakom slučaju obrazovanju daleku učenost, čija se vrijednost sastoji možda upravo u tome, da barem oči i uši otupljuju za zavođenja dotične upitne kulture.«⁴¹

Važno je spomenuti i tendenciju podređivanja obrazovanja državi. Spram Nietzscheova shvaćanja svrhe odgoja, svrha masovnog obrazovanja jest pojedinčeva korist i korisnost pojedinca u društvu. Dakle, država od obrazovanja traži osposobljavanje što više kurentnih ljudi pri čemu obrazovanje uistinu gubi svoju istinsku bit i svrhu te postaje obučavanje za rad. Također, institucije koje pružaju takvo osposobljavanje za preživljavanje, Nietzsche odbija zvati obrazovnim institucijama već »institucijama za svladavanje životne nužde«.⁴² U skladu s navedenim, Nietzsche govori:

»Svaki pak odgoj, koji na kraj svoga toka stavlja u izgled neku službu ili zaradu, nije nikakav odgoj za obrazovanje, kako ga mi razumijemo, nego je samo naputak, na kojem se putu u borbi za opstanak spašava i štiti svoj subjekt.«⁴³

Nietzsche tvrdi da ipak treba postojati nešto poput takvih institucija gdje će narod naučiti pisati i računati, no vrhunskim pojedincima koji će stvarati budućnost mora biti osigurano drugačije obrazovanje. Pojedinaac koji je »obrazovan« u institucijama za svladavanje životne nužde jest oličenje slabosti i pasivnosti ili, kako ga Nietzsche opisuje:

³⁹Isto, str. 289.

⁴⁰Jelkić, *Nietzsche: Povratak vlastitosti*, str. 50.

⁴¹Nietzsche, *O budućnosti naših obrazovnih ustanova*, str. 299.

⁴²Isto, str. 301.

⁴³Isto, str. 301.

»Bespomoćni barbarin, rob dana, okovan lancem trenutka i gledajući – vječno gledajući.«⁴⁴

Nietzsche smatra da njemačke gimnazije nisu u stanju usaditi takvo pravo i strogo obrazovanje. Za takvo obrazovanje su potrebni veliki vođe kao odgajatelji. Oni predstavljaju ključni element istinskog obrazovanja. Nietzsche se pita:

»Tko će vas voditi u domovinu obrazovanja, ako su vaši vođe slijepi i čak se još izdaju za vidiocce.«⁴⁵

Iznimni ljudi ili geniji, poput Goethea, koji se pojave s vremena na vrijeme te ostave velik i trajan trag svog postojanja, ne smiju biti tek sretni slučajevi već pravilo. Kako bi se to ostvarilo, obrazovanje mora biti strogo, a škola mora biti »kruta škola«. Naime, istinsko obrazovanje je utemeljeno na poslušnosti, navikavanju i stezi. Nietzsche kaže:

»...svo obrazovanje otpočinja sa suprotnošću spram svega onog što se sada slavi kao akademska sloboda, s poslušnošću, s podređivanjem, sa stegom, sa službeništvom.«⁴⁶

Nietzsche u suvremenom obrazovanju pronalazi navedene nedostatke koje ne pokušava neposredno ispraviti već pokazuje smjer u kojemu bi odgajatelji budućnosti trebali oblikovati obrazovanje budućnosti.

3.2. Odgoj i obrazovanje prema Nietzscheu

Obzirom na čovjekovu nedostatnost, njegovo je bitno određenje odgojivost. Svoju bit, kulturu i svrhu vlastite egzistencije ne zadobiva samim rođenjem poput životinja već mu je potreban odgoj koji će mu pružiti ljudska svojstva. Drugim riječima, čovjek postaje to što jest tek pomoću odgoja. Odgoj se općenito određuje kao svjesna djelatnost kojom se stvaraju i razvijaju čovjekove fizičke, psihičke i socijalne sposobnosti. Polić u djelu *K filozofiji odgoja* navodi određenje odgoja iz Filozofskog rječnika:

»U svom užem, osnovnom značenju odgoj je namjerno, plansko, svrhovito djelovanje prvenstveno na nedoraslog čovjeka (dijete) radi svjesnog i aktivnog razvijanja njegovih vrijednih dispozicija i uvođenja u kulturnu stvarnost.«⁴⁷

⁴⁴ Isto, str. 325.

⁴⁵ Isto, str. 281.

⁴⁶Nietzsche, *O budućnosti naših obrazovnih ustanova*, str. 328.

⁴⁷Polić, *K filozofiji odgoja*, str. 17.

Pitanje je: kakvo je Nietzscheovo shvaćanje odgoja? Nietzscheova misao o potrebi nove vrste odgoja, temelji se na shvaćanju suvremenog čovjeka kao dekadentnog. Takvo stanje je uzrokovano zabludom koja već tisućljećima vlada društvom i sputava čovjeka u onom što uistinu jest. Najveći krivac u stvaranju i održanju te zablude je kršćanstvo. Promicanjem dekadentnih osobina poput ljubavi prema bližnjima, jednakosti među ljudima i straha od božje kazne, čovjeka se učinilo slabom i prosječnom čoporskom životinjom. Kršćanstvo je učinilo strašnu pogrešku promičući osrednjost. Nietzsche unutar svoje odgojno-obrazovne misli želi upravo suprotno: iznimnog pojedinca kao stvaratelja iznimnih djela. Nietzscheove odgojno-obrazovne misli iznijete su u djelima *Tako je govorio Zaratustra* i *Schopenhauer kao odgajatelj*. Međutim, kroz mnoge njegove tekstove se provlači ideja o prevladavanju samoga sebe što se ostvaruje istinskim odgojem, samoodgojem te u konačnici - uzgojem. Primjerice, u djelu *Ecce homo*, piše on o sebi kao uspjelom čovjeku, no njegova namjera nije hvalisanje. Nietzsche želi biti odgajatelj onima koji su vrijedni njegovih riječi, koji će uložiti napor u otkrivanje njegovih simboličnih i kontradiktornih izraza. Želi pružiti put do samoga sebe svima onima koji žele biti svoji i slobodni. Nietzsche hoće »djelovati« kao filozof upravo svojom odgojnom mišlju. Vlastitu zadaću i smisao svog djelovanja vidi on u pripremi najvišeg sebeosvješćivanja čovječanstva zvanog i »veliko podne«.

Bit odgoja je prema Nietzscheu oslobađanje i otkrivanje pravog smisla i praosnove bića.. Sintagma »odgoj kao oslobađanje« (*Bildung als Befreiung*), podrazumijeva ono što Nietzsche poima odgojem. Prema tome, bit istinskog odgoja je:

»...oslobađanje, uklanjanje svakog korova, otpada, gamadi što hoće napasti nježne klice biljaka, izlivanje svjetlosti i topline, ljupki rumor noćne kiše, ono je nasljedovanje i obožavanje prirode kad je nastrojena majčinski i milodarno, ono je dovršenje prirode kad doskače njezinim svirepim i nemilosrdnim napadajima i preokreće ih u nešto dobro.«⁴⁸

Jedno od određenja Nietzscheova poimanja odgoja jest i to da odgoj mora biti protiv svoga vremena. Nietzsche time želi reći da odgajanje ne treba biti puko ulijevanje znanja svoga vremena u ponizne glave odgajnika već upravo osnaživanje za samostalnost, vlastitost i ponajviše stvaralaštvo. Potrebno je biti kreativni stvaralac budućnosti, a ne tek stroj za reproduciranje znanja ili rob nametnutih i često nelogičnih pravila društva. Odgoj ne smije biti tek prenošenje znanja i iskustava već osposobljavanje za stvaranje novih znanja! Nietzscheova misao o odgoju i obrazovanju utemeljena je na pojmu prevladavanja. Umjesto pitanja »Kako

⁴⁸Nietzsche, *Schopenhauer kao odgajatelj*, str. 8.

da se čovjek održi?« potrebno je pitati »Kako da se čovjek prevlada?«. ⁴⁹ Iz toga je razloga odgoj nužan u procesu prevladavanja čovjeka, no nije dovoljan. Omogućuje tek dolazak do samoga sebe i oslobađanje svoje vlastitosti koja se određuje kao odnos individualnosti čovjeka s cjelinom svijeta.

3.2.1. Svrha odgoja

Na samom početku djela *Schopenhauer kao odgajatelj*, Nietzsche određuje svrhu odgoja. Svrha odgoja je, prema Nietzscheu, da čovjek postane svoj:

»Budi svoj! Nisi sve ono što sad činiš, misliš i priželjkuješ!«⁵⁰

Drugim riječima, svrha i cilj odgoja i samoodgoja je izgrađivanje vlastitosti. Da bi ostvario navedeno, potrebno je da čovjek prestane biti lagodan spram sebe te da postane samostalan i odgovoran pojedinac koji je spoznao samoga sebe iako je »stvar tako mračna i zastrta«. Put do vlastitosti je zahtjevan i naporan, ali potrebno je biti samostalan na tom putu:

»Nitko ti ne može izgraditi most preko kojega moraš prijeći rijeku života, nitko osim tebe sama.«⁵¹

Vlastitost nije nešto s čime se čovjek rađa, već nešto što stoji visoko nad njim i što tek mora osvojiti. Nietzsche želi da čovjek uz pomoć istinskih odgajatelja i vlastitog truda ostvari sve svoje mogućnosti te ostvari smisao svog postojanja. Izgubljen čovjek koji nije ostvario svoj potencijal, za Nietzschea je »prazan i ogavan stvor«. ⁵² Cilj je odgoja cjelovit čovjek, a ne fragmentirana ličnost ili »klepetavi stroj za mišljenje i računanje«⁵³ koga stvara suvremeno obrazovanje. Nietzsche polazi od toga da svatko u sebi nosi produktivnu jedinstvenost kao jezgru svoga bića. Potrebno je postati gospodar samoga sebe i svoga života:

»Pred samima sobom trebamo biti odgovorni za svoj opstanak. Stoga i želimo biti zbiljski kormilari tog opstanka i ne želimo dopustiti da naša egzistencija nalikuje na nepromišljenu slučajnost.«⁵⁴

⁴⁹Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 285.

⁵⁰Nietzsche, *Schopenhauer kao odgajatelj*, str. 6.

⁵¹Isto, str. 7.

⁵²Isto, str. 6.

⁵³Isto, str. 23.

⁵⁴ Isto, str. 7

Ono što čovjek uistinu jest, dakle njegova vlastitost, nije duboko u njemu već visoko nad njim.⁵⁵ Za razliku spram cijele filozofijske i pedagoškijske tradicije, Nietzsche ne želi odgojiti boljeg čovjeka, već jačeg čovjeka. Veliki čovjek se razlikuje od maloga čovjeka i u snazi volje koju posjeduje i kojom iluzornosti života suprotstavlja svoju moć individualizacije. To je nužno

»...jer se samo čvrstom voljom, koja se očituje u njezinoj stvaralačkoj moći, može zaustaviti neupitna prolaznost svega i nadiranje izvornog ništavila.«⁵⁶

Jaki ljudi su elita koja, za razliku od robova i čoporskih uplašanih životinja, žude za sukobima i izazovima te stalno traže prigodu da se bore sa sobom i surovošću života. Nietzsche želi da čovjek prestane biti čoporska životinja te da se odvaži na to da bude nemoralan kao priroda.⁵⁷ On smatra da je inzistiranje na dobrom čovjeku zapravo kastriranje čovjeka:

»Ja, s jedne strane, niječem jedan typ čovjeka koji je dosad važio kao najviši, one Dobre, Dobrohotne, Dobrotvorne; s druge strane niječem ja jednu vrstu morala koji je kao moral o sebi dospio do važenja i vladavine – moral *decadence*, opipljivije rečeno: hrišćanski moral.«⁵⁸

U toj se rečenici očituje Nietzscheova radikalnost i originalnost u prevrednovanju vrijednosti. To prevrednovanje vrijednosti je temelj njegova osebnog poimanja odgoja što se uočava u cilju odgoja. Jaki čovjek je onaj koji poznaje samoga sebe, dakle, došao je do svoje vlastitosti. Čovjek tek odgojem postaje neovisan i samostalan te sposoban za samoodgoj. Odgoj je nužan stupanj u procesu prevladavanja samoga sebe te dolazi prije samoodgoja. Štoviše, granica odgoja je upravo mogućnost samoodgoja. Odgajatelji trebaju odgajati pojedinca dok pojedinac ne bude spreman za samoodgoj.

3.2.2. Veliki odgajatelji

U djelu *Ecce homo* Nietzsche izražava stav da čovjek više ne može biti ni predmet ljubavi ni sućuti već je on »jedno bezobličje, tvar, ružni kamen koji potrebuje oblikovatelja.«⁵⁹ Obzirom da je bit odgoja oslobađanje, istinski su odgajatelji upravo osloboditelji. Bit odgajatelja

⁵⁵Isto, str. 8.

⁵⁶Šuran, *Sudbina nadčovjeka kao vječiti povratak sebi*, str. 23.

⁵⁷F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 338.

⁵⁸Friedrich Nietzsche, *Ecce homo*, Zagreb, 1980., str. 189.

⁵⁹Isto, str. 171.

ispunjava bit odgoja. Prema tome, uloga odgajatelja je oslobađanje želje za samoprevladavanjem. Nietzsche o tome govori na sljedeći način:

»Tvoji će ti pravi odgajatelji i učitelji odati ono što je istinski prasmisao i osnovna tvar tvojega bića, nešto što se apsolutno ne može odgojiti i naučiti, no što je u svakom slučaju teško pristupačno, svezano, zakočeno: tvoji odgajatelji ne mogu biti drugo do tvoji osloboditelji.«⁶⁰

Oni bi trebali odgajati vlastitim primjerom, naime svojim životom umjesto praznim riječima i slovima. Njihove riječi moraju biti utemeljene na njihovu životu jer inače ne bi imale vjerodostojnost. Dakle, potrebno je imati autoritet utemeljen na znanju, zalaganju i vlastitom primjeru. Nietzsche tvrdi da su istinski odgajatelji potrebni no ikada jer:

»...nikada svijet nije bio više svijet, nikad siromašniji ljubavlju i dobrotom. Sve služi nadolazećem barbarstvu, uključujući i sadašnju umjetnost i znanost.«⁶¹

Istinski odgajatelji bi trebali biti čudoredni uzori i znamenite osobnosti, vidno utjelovljenje svakog stvaralačkog morala, a Nietzsche smatra da je takve ličnosti teško naći. I na znamenitim ličnostima njegovog doba, kaže Nietzsche, počiva tmurnost i turobnost te zasićenost borbom između pretvaranja i iskrenosti. Obzirom na to, oni nisu u mogućnosti čvrsto stajati ni na vlastitim nogama pa time ni druge voditi, pridržavati i odgajati. Veliki odgajatelji su filozofi, prema Nietzscheu, ali ona vrsta filozofa koja stvara zakone i daje naredbe. Takvi »novi filozofi« ili »veliki odgajatelji« koji su zakonodavci i naredbodavci te određuju »kamo« i »čemu«, čine krajnje napore u iskušavanju vrhunca čovjekove snage i moći. Iz navedenoga se može zaključiti da Nietzsche smatra da je osnovna zadaća filozofa upravo odgojna zadaća. No, odgajateljevo bitno određenje jest i da sam mora biti odgojen. Istinski odgajatelj nije nadčovjek već onaj čiji je zadatak stvoriti nadčovjeka. Filozofi postaju zakonodavci obavljajući važnu zadaću: određivanje »rangordnunga«. Potrebno je ustrojiti društvo tako da ono bude sposobno planski odgajati jake pojedince. Dakle, njihova je zadaća utemeljenje poretka po rangju što je jednako pripravi obrata vrijednosti za nadolazeću jaku vrstu ljudi. Takav hijerarhijski poredak je prirodan, prema Nietzscheu, jer ljudi po svojoj prirodi nisu jednaki te stoga ne trebaju imati ni jednaka prava jer pravo je privilegija za koju se treba izboriti. Hijerarhijski poredak unutar odgojne misli nužan je za odgoj višeg tipa ljudi. No, kriterij određenja »sloja« ljudi Nietzsche ne temelji na količini novca ili rodbinskim vezama. Jedini kriterij nejednakosti ljudi jest u uzvišenosti njihova duha koja se očituje u snazi volje, otmjenosti i stvaralaštvu. Novi filozofi

⁶⁰F. Nietzsche, *Schopenhauer kao odgajatelj.*, str. 8.

⁶¹Isto, str. 34.

moraju postaviti ciljeve pojedinačnim voljama jer ukoliko volja nema cilj, preuzet će Ništa kao svoj cilj što će voditi prema nihilizmu. Novi filozofi moraju biti »slobodni duhovi« ili točnije, oslobođeni duhovi koji su opet zavladao samima sobom. Slobodne duhove odlikuje samogospodarstvo, disciplina srca te otvorenost uma čak i za kontradiktorne misli. Oni su postigli oslobođenje od tradicije što im je donijelo drugačiji stav o istinitom i neistinitom. Razumiju da je kriterij istine u snaženju osjećaja moći. Novi filozofi u provođenju odgoja koriste religije i askezu. Ono što čovjeka čini slobodnim duhom vrlo je dobro izraženo u sljedećim riječima:

»Čovjek se pribrao i konačno ustanovio da nema ničeg dobrog, ničeg lijepog, ničeg uzvišenog, ničeg zlog po sebi, ali zacijelo da ima duševnih stanja u kojima mi stvari izvan sebe i u sebi obilježavamo takovim riječima. Mi smo predikate stvari uzeli nazad, ili se bar prisjetili na to da smo ih mi njima podarili: - postarajmo se za to da pri tome uvid ne izgubimo sposobnost darivanja.«⁶²

Oni su onkraj kategorija dobra i zla ukoliko se dobro i zlo shvate u kontekstu ustaljenih pravila građanskog društva. U suprotnosti s uobičajenim poimanjem dobra i zla, slobodni duhovi su uvjereni da je dobro ono što jača, a zlo ono što slabi. Iz toga su razloga, prema potrebi, okrutni prema sebi i drugima. Ono što određuje slobodni duh je oslobođenje za suverenost života i njegovo opunomoćenje. Slobodni duhovi su, dakle, oni koji podižu: istinski ljudi, ne-više-životinje. Takvi su ljudi metamorfoze filozofa, umjetnika i sveca. Obzirom da su zakonodavci, posjeduju najveću moć sadržanu u postavljanju i stvaralačkom nabačaju sustava vrijednosti. Vlastitim primjerom i krutim odgojnim metodama trebaju osposobiti čovjeka za samoodgoj.

3.3. Samoodgoj

U djelu *Ecce homo*, Nietzsche piše o samome sebi kao samoodgojenom čovjeku te nudi mogući oblik samoodgoja na vlastitom primjeru. Samoodgoj je ujedno i granica odgoja, a temelji se na samodisciplini i pobjeđivanju samoga sebe. Smisao odgoja i jest u njegovom postupnom prijelazu u samoodgoj koji, prema Nietzscheu, označava vlastiti trud pojedinca na putu prema svojoj vlastitosti. Drugim riječima, samoodgoj podrazumijeva najvažniji čovjekov zadatak sadržan u samostalnoj izgradnji vlastitosti. Vlastitost se gradi djelotvornom radnjom, dakle činom, a ne kontemplacijom. Osim djelovanja, samoprevladavanje kao izgradnja vlastitosti,

⁶²Fink, *Nietzscheova filozofija*, str. 70.

zahtjeva i različite oblike samopoznavanja te utjecaj vanjskih faktora.⁶³ Već u prvom dijelu knjige *Ecce homo*, Nietzsche ukazuje da je prava mjera vrijednosti u podnošenju istine i hrabrosti za istinu što se postiže tvrdokornošću spram sebe.⁶⁴ Pokazuje koje vrijednosti bi prema njemu trebale biti važeće i cijenjene te kako u samome sebi postići vrijedne osobine. Jak čovjek kao cilj odgoja treba biti nezavisan čovjek, a da bi to postigao, mora izložiti samog sebe iskušenjima da bi uvidio svoju predodređenost za nezavisnost i naređivanje. U vezi s time Nietzsche tvrdi:

»Nezavisnost je za malobrojne; to je privilegija snažnih. A ko i s najvećim pravom no bez unutrašnje prisile pokušava da bude nezavisan, taj time dokazuje da vjerojatno nije samo snažan već i smjeo do neobuzdanosti.«⁶⁵

Uspješnost čovjeka, prema Nietzscheu, opisana je sljedećim rečenicama:

»I po čemu se u osnovi, prepoznaje uspjelost? Da jedan uspjeti čovjek našim osjetilima godi: da je izdjeljan iz takvog drveta koje je ujednako tvrdo, nježno i mirisno. Prija mu samo ono što mu je povoljno, prestaje mu se dopadati, veselje mu prestaje čim se prekorači mjera povoljnoga. On iznalazi ljekarije protiv ozljeda, on iskorištava hude slučaje za svoj uhar; što ga ne ubije, to ga čini jačim. Iz svega što vidi, čuje, doživi on instinktivno sbraja svoju summu: on je probirački pristup, puno toga pušta on da propadne. On je uvijek u svojem društvu, obraćao s knjigama, ljudima ili krajolicima: on štuje time što bira, time što dopušta, time što povjerava.«⁶⁶

Nerijetko se u Nietzscheovim tekstovima pronalaze misli o nezadovoljstvu suvremenošću. Traži rast i razvoj čovjeka, ali čovjeka kao pojedinca, a ne čovječanstva u cjelini. Potrebno je popeti se visoko iznad sebe gdje počiva naša vlastitost i time prevladati svoje korijene:

»Najmanje se je svojim roditeljima srodan: bio bi to znak krajnje prostote biti svojim roditeljima srodan.«⁶⁷

Odgoj samoga sebe valja biti u skladu s novim vrijednostima pa tako i protiv suosjećanja:

»Ja sućutnima predbacujem to da lako izgube stid, strahopoštovanje, istančanost čuvstava za distance.«⁶⁸

Samoodređenje je važan aspekt samoodgoja, a podrazumijeva usmjeravanje svoga djelovanja prema vlastitim pobudama i samopostavljenim načelima, neovisno o tuđim utjecajima. Razvijanje instinkta sebeodržanja je također nužni dio samoodgoja. Sebeodržanje o kojemu Nietzsche piše sadrži sljedeće stavke: profinjen ukus, agiranje umjesto reagiranja i sebičnost.⁶⁹

⁶³Jelkić, *Nietzsche: Povratak vlastitosti*, str. 51.

⁶⁴Nietzsche, *Ecce homo*, str. 86.

⁶⁵Friedrich Nietzsche, *Uz genealogiju morala*, preveo Mario Kojić, redaktura prijevoda i pogovor: Damir Barbarić (Zagreb: AGM, 2004), str. 90.

⁶⁶Nietzsche, *Ecce homo*, str. 94.

⁶⁷Isto, str. 95.

⁶⁸Isto, str. 97.

⁶⁹Isto, str. 117.

Profinjen ukus znači odabir onoga najboljega i najprikladnijeg za samoga sebe. Agiranje umjesto reagiranja označava dovođenje sebe samo u one situacije koje potiču slobodu i stvaralaštvo, a ne puko reagiranje. Pri njegovom zagovaranju sebičnosti, moguće je pitati se: Čemu uopće dodatno poticanje sebičnosti? Nije li čovjek već dovoljno sebičan? Ne uzrokuje li čovjek najveće probleme društva upravo svojom sebičnošću? No, Nietzsche ne zagovara sebičnost u obliku kategoričkog imperativa («Budi uvijek sebičan!») i ne smatra da svi imaju pravo na sebičnost. Sebičnost Nietzsche smatra važnom osobinom i privilegijom velikih ljudi jer omogućuje vrijeme i energiju za velika djela. Instinkt sebeodržanja ključan je za mudar izbor hrane, mjesta i klime, te načina odmaranja. Nietzsche piše o naizgled banalnim životnim stvarima poput uputa što treba jesti, gdje treba živjeti, što čitati i slično. Primjerice, piše da je jak objed lakše probaviti nego preslab te da kava čini tmurnim, a čaj je samo jutrom podnosiv.⁷⁰ Uvjeren je da svaka tromost utrobe, ukoliko postane lošom navikom, može od genija učiniti osrednju čoporsku životinju. Nietzsche pridaje tome važnost jer smatra da su navedeni pojmovi stvarniji od pojmova koji su se dosad ozbiljno uvažavali: Bog, duša, krijepost, grijeh, onostrano, istina, život vječni. Dakle, prevrednovanje vrijednosti koje on smatra nužnim, podrazumijeva oprirodnjavanje ljudskog umjesto obožanstvenja prirode. Hrana i način na koji se netko odmara ima više veze sa stvarnošću od pojmova onostranosti te stoga zaslužuju razmatranje unutar govora o samoodgoju.

Izgradnja vlastitosti sastoji se od dva procesa: odgoja i samoodgoja. Unutar ta dva procesa postoji tri stupnja čovjekovog razvoja koja se mogu povezati s metaforom o devi, lavu i djetetu. Naime, odgoj i obrazovanje kao proces podizanja čovjeka i razvijanje kognitivnih, emocionalnih, fizičkih i socijalnih sposobnosti, predstavlja fazu kada je duh »deva«. Poput deve, čovjek biva natovaren znanjima, činjenicama i tradicijom. Duh u toj fazi hoće zadaće na kojima se potvrđuje, a prezire bestežinskost malog života. U toj poslušnosti duh strahopoštovanja ima svojstvenu veličinu. Stoga je faza deve ili odgoja nužna, a Nietzsche ju poistovjećuje i sa svojom fazom kojoj odgovara figura *genija*. Čovjek stvara slobodu vlastitosti govoreći Ne idealističkom moralu transcendentnog utemeljenja. Dakle, duh prestaje biti »deva« i postaje »lav«. Fazi lava odgovara figura *Slobodnog duha* koji je »kritičar i nijekalac i smjeli moreplovac k dalekim neotkrivenim obalama«.⁷¹ U ovoj negacijskoj fazi, duh se rješava tereta rušenjem starih vrijednosti i tako stvara svoju slobodu. No, ta je sloboda još uvijek sloboda »od«, a ne sloboda »za«. Afirmaciju i slobodu »za« ostvaruje duh tek u fazi »djeteta« kojoj

⁷⁰Isto, str. 107.

⁷¹Fink, *Nietzscheova filozofija*, str. 88.

odgovara figura *Zaratustre*. Ta je faza vrhunac čovjekova razvoja. Obilježava ju nevinost bivanja:

»Nevinost jest dijete i zaborav, novo počinjanje, igra, kogač što se okreće iz sebe sama, prvo gibanje, sveto kazivanje Da.«⁷²

Ako je cilj odgoja jak čovjek, odgojne metode trebaju biti u skladu s time. Nietzsche o tome piše:

»Hvaljeno budi ono što čovjeka čini tvrdim! Ne hvalim zemlju u kojoj maslo i med – teku!«⁷³

Krutost, tvrdokornost i stega su pojmovi koji se mogu svrstati u odgojne odnosno samoodgojne metode prema Nietzscheu. Nietzsche ne cijeni lagodnost niti spram sebe niti spram drugih. Ako je čovjek lijep i lagodan spram sebe, nikada se neće popeti do svoje vlastitosti. Ta je teza izražena slijedećim riječima:

»Svaka tekovina, svaki korak naprijed u spoznaji slijedi iz hrabrosti, iz tvrdokornosti spram sebe, iz čistosti spram sebe...«⁷⁴

U njegovoj filozofiji nema mjesta suosjećanju jer je ono osobina nižih, osrednjih i slabih ljudi. Čovjek je nešto što treba biti prevladano. Onaj tko ne može podnijeti okrutnost života i više ne želi veselo trčati, prema Nietzscheu treba – otići u nepovrat. Na drugom mjestu piše: »Što pada, valja još i gurnuti!«⁷⁵Taj put odgoja i samoodgoja, prema Nietzscheovom mišljenju, treba proći onaj koji želi doći do samoga sebe i veselo se smijati. Stupanj razvoja ili faza do koje će čovjek doći ovisi o snazi njegove volje, samodisciplini, tvrdokornosti spram samoga sebe te umijeću sebeodržanja.

3.3.1. Asketizam

Nietzsche spominje i asketizam kao odgojno sredstvo religije jer smatra da će istinski odgajatelji, dakle slobodni duhovi ili veliki filozofi, koristiti religije u odgoju i obrazovanju.⁷⁶

Sastavni dijelovi aksetizma su isposništvo i čistunstvo. Nietzsche o tome govori:

⁷²Isto, str. 88.

⁷³Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 152.

⁷⁴Fink, *Nietzscheova filozofija*, str. 86.

⁷⁵Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 208.

⁷⁶Jelkić, *Nietzsche: Povratak vlastitosti*, str. 53.

»Isposništvo i čistunstvo jesu prijeko potrebna sredstva za odgajanje i oplemenjivanje rase koja želi postati gospodar nad svojim porijeklom iz svjetine i koja se s trudom uzdiže do buduće vlasti.«⁷⁷

Askeza je, prema Nietzscheovu mišljenju, neophodna u odgoju snage volje. No, on razlikuje kršćansku i nekršćansku askezu. Kršćanska akseza podrazumijeva protuprirodno žrtvovanje naj snažnijih životnih instinkata, a očituje se u postu, spolnoj suzdržanosti i samoći. Takva kršćanska askeza, u sklopu kršćanskog morala, odgojila je izopačenog i kržljivog čovjeka:

»...jednog smanjenog, gotovo smiješnog tipa, nekakvu krdsku životinju, nešto dobrodušno, bolećivo i osrednje.«⁷⁸

Svrha akseze svećenika je obrana samoga sebe od života kakav jest jer život podrazumijeva bol i patnju. Savršen primjer straha od života jest buddhistički nauk koji zahtjeva neprijanje uz stvari, bića pa čak i ideje. Razlog je shvaćanje da je sve patnja, a svrha života je oslobođenje od patnje. Prema buddhističkoj filozofiji, sve je prolazno i netrajno. Rješenje patnje je prihvatiti netrajnost svega i ne vezati se ni uz što. Prema Nietzscheu, znak je slabosti i dekadencije suzdržavati se od života kako ne bi patili. Nietzsche nema na umu takvu vrstu asketizma jer se njome ograničava život i životne mogućnosti. Buddhističko neprijanje kao put oslobođenja od patnje, prema osobnom mišljenju, onemogućuje ljubav. Iako njihovo poimanje ljubavi podrazumijeva neograničenu ljubav prema svemu, smatram da to nije ona ljubav iz koje se čine velike stvari.

Nekršćanski asketski ideal ili asketski ideal filozofa razlikuje se od kršćanskog u tome što za cilj ima odgoj snažnih pojedinaca, a ne umrtvljenje životnih instinkata. Asketizam filozofa nije protiv života kao asketizam svećenika. Filozofska askeza podrazumijeva stvaralački životni impuls koji čovjeka obuzdava. Udjelu »Uz genealogiju morala« Nietzsche piše da filozofima askeza pruža slobodu od prinude, smetnje, buke, poslova, briga, jasnost u glavi, igru, skok i let misli te skromnu i pokornu utrobu. Nadalje piše:

»...oni pri asketskom idealu misle na vedri asketizam obogotvorene i okrićene životinje koja iznad života više luta nego što miruje.«⁷⁹

Na primjeru svih velikih, plodnih i pronalazačkih duhova, smatra Nietzsche, mogu se pronaći sve tri osobine asketskog ideala: siromaštvo, skrušenost i čednost, ali ne u obliku vrlina već kao najprirodniji uvjeti njihova opstanka.⁸⁰ Nietzscheova je teza da se do vladajuće duhovnosti

⁷⁷Nietzsche, *Uz genealogiju morala*, str. 80.

⁷⁸Isto, str. 75.

⁷⁹Nietzsche, *Uz genealogiju morala*, str. 122.

⁸⁰Isto.

dolazi »zauzdavanjem« pretjerane i preosjetljive gordosti ili razularene osjetilnosti. U tome je razlog njegovog naglašavanja askeze kao odgojnog sredstva filozofa. Filozofi, smatra Nietzsche, trebaju biti pošteđeni svega što je »današnje«:

»Mi poštujemo tišinu, hladnoću, otmjenost, daljinu, prošlost, uopće sve od čijeg se prizora duša ne mora braniti i zatvarati – nešto s čime se može govoriti, a da se ne govori glasno.«⁸¹

Najbolji primjer nekršćanske askeze je Gaj Julije Cezar čija se veličina očituje u tome što je vlastito tijelo odgajao sredstvima askeze. Drugim riječima, Cezarova veličina se temelji na gospodarenju vlastitim tijelom i instinktima. U provođenju askeze treba ostati objektivan, strog, čvrst i uporan u provođenju određene ideje. Za to je potrebno pobijediti u ratu sa samim sobom. Asketizam je prema tome i selekcijsko odgojno sredstvo jer odvaja jake od slabih: jaki se uzdižu, a slabi propadaju. Važna zadaća razvoja odgajaničkih samoodgojnih sposobnosti ostavljena je već spomenutim novim filozofima ili velikim odgajateljima.

⁸¹Isto, str. 124.

4. UZGOJ NADČOVJEKA

4.1. Pojam nadčovjeka

Pojam koji zahtjeva detaljnu analizu u ovom radu jest pojam nadčovjeka jer se u prošlosti, a i sadašnjosti nerijetko interpretira na različite pa i pogrešne načine. Pokušat ću odgovoriti na pitanja o biti i prirodi nadčovjeka, njegovoj ulozi u društvu te o načinu na koji je uopće moguće stvoriti nadčovjeka. Kešina i Vučetić pišu o nadčovjeku kao biću koje je krajnja radikalizacija sebeutemeljenja, a određuje ga autonormativnost te bivanje unutar cikličnog koncepta vremena. Dakle, nadčovjek sam sebe utemeljuje i određuje. Njegovo bivanje je utemeljeno na spoznaji i prihvaćanju koncepta vječnog povratka jednakoga. Nadčovjek ima izraženu volju za moć koja predstavlja njegovu bit te shvaća da je spoznaja moguća jedino kao subjektivna odnosno perspektivistička. Spoznaja se putem perspektivizma udaljava od metafizičnosti svijeta i vodi do ontičnosti svijeta.⁸² Perspektivizam kao ustrojstvo bića kao gledište-postavljajuće i računajuće-gledanje jest ono što karakterizira nadčovjeka. Kešina i Vučetić navode da bivanje nadčovjeka ne isključuje bivanje čovjeka. Čovjekovo je bivanje čak i nužno. Ipak, čovjek nije ni svrha ni cilj nadčovjekove aktivnosti jer je nadčovjek individua. Nadčovjek nije netko tko bi uz znanje i moć koje posjeduje poveo čovječanstvo u bolju budućnost. Nietzsche u svojim djelima ne govori ni o kakvom »popravku čovječanstva« već uvijek o pojedinačnom čovjeku

⁸² Kešina, Vučetić, »Metafizičnost čovjeka i ontičnost nadčovjeka«, str. 358.

koji treba prevladati sebe da bi uopće postao onaj koji jest. Nadčovjekova ontičnost je stvaralačka, a ne propovjednička aktivnost.⁸³ Prema tome:

»Čovjek volje je, u odnosu na propovjedničku aktivnost metafizike trostruki stvaratelj: vlastite osamljenosti, nihilizma i budućeg nadčovjeka.«⁸⁴

Kešina i Vučetić, na temelju analize metafizičnosti čovjeka i ontičnosti nadčovjeka zaključuju:

»Nadčovjek, pak, predstavlja krajnju radikalizaciju sebeutemeljenja onkraj svakog 'bića o sebi' koje jest, jer on nije, tek treba doći i izdržati teret vječitog vraćanja, praćenog snažnim izrazom gađenja – ontičkog – prema metafizičkoj stabilnosti čovjeka.«⁸⁵

Teško je ići putem nadčovjeka. Potrebno je učiniti samoga sebe slobodnim duhom. Sloboda duha zahtjeva oslobođenje od lanaca koji sputavaju individualnost, a to su: okorjele navike, predrasude i običaji. Biti slobodan znači premostiti sitne kreposti. Novi i slobodni čovjek pronalazi razlog svog postojanja u samome sebi i ima hrabrosti od svog života učiniti eksperiment. Zadaća je nadčovjeka živjeti izvan začaranog kruga misli koja robuje prisili razumski određene spoznaje. Šuran navodi:

»Nadčovjek ne teži ničemu izvan sebe već u samom sebi pronalazi razlog svog bivanja te u samom sebi budi volju za moć i postaje ono što dosita jest, umjetničko djelo. Samo tako se ne vegetira već se živi život ispunjen žarom i strašću.«⁸⁶

Isti autor dodaje i da je bit ideje o nadčovjeku izgradnja uravnotežene, cjelovite i zrele ličnosti u najvišem mogućem stupnju. Ta rečenica zvuči kontradiktorno pojmovima koji najčešće stoje u Nietzscheovim tekstovima: igra, sloboda, kaos. Čini se da pojmovi djeteta i igre nemaju nikakve veze s uravnoteženjem i zrelošću. Na putu do nadčovjeka, čovjeku je potreban izravan uvid u sebe sama kako bi postao svjestan svojih proturječnosti. Tko dosegne taj stupanj svijesti, kaže Šuran, ne mora se više dokazivati svjetini. Vrlo je važno putem nadčovjeka ići uspravnim stavom:

»Ne treba više spuštati glavu ni pred arogancijom današnjih gospodara, tih sitnih ljudi, tih olinjalih pasa svjetine.«⁸⁷

Status nadčovjeka se postiže jakom i uvježbanom individualnom voljom kao pokušajem nadvladavanja besciljne opće volje. Čovjek na putu do nadčovjeka prolazi težak i gotovo

⁸³ Isto, str. 362.

⁸⁴ Isto, str. 368.

⁸⁵ Isto, str. 369.

⁸⁶ Šuran, *Sudbina nadčovjeka kao vječiti povratak sebi*, str. 14.

⁸⁷ Isto, str. 25.

neprohodan put. On sam određuje svoj cilj i načine na koji ga postiže, bez uputa i pravila od strane religije i institucija. Sebičnost i ljubav kao dva suprotstavljena pojma u Nietzscheovoj filozofiji se prihvaćaju u zajedništvu:

»Samo velika sebičnost i velika ljubav velikom pojedincu omogućavaju da istraje na tom putu prema neizvjesnosti.«⁸⁸

Razlog takvog zajedništva suprotnosti je u Nietzscheovoj spoznaji da se sve stvari sastoje od proturječnosti pa tako i čovjek. Do navedene spoznaje, kao i one da osnovu naše ljudske egzistencije čini kozmička borba proturječnosti, prvi je došao perzijski prorok Zoroaster koji je zbog toga zaslužio biti glavnim likom Nietzscheova djela *Tako je govorio Zaratustra*. Najveći je čovjek koji u sebi sadrži i prihvaća najveće proturječnosti. Veliki pojedinac, zbog velikih djela koje stvara, ima privilegiju da ne prihvaća osudu i nadvladava krivnju. On ne sluša, već zapovijeda. Ali, mogućnost zapovijedanja se mora steći slušanjem koje se podrazumijeva u odgojnoj fazi razvoja:

»Tko sebi ne zna zapovjedati, neka sluša.«⁸⁹

Uvjet stvaranja onog Velikog je, dakle, ljubav i sebičnost. Naime, da bi bio veliki stvaralac, čovjek ne smije biti velika mahalica za muhe i trošiti svoju energiju i vrijeme. Nužno je biti onaj koji agira, a ne tek reagira:

»Bježi, prijatelju moj, u samotnost svoju, tamo gdje je zrak oštar i hladan. Nije tvoje da budeš mahalica za muhe.«⁹⁰

Bitno je nadčovjekovo određenje upravo stvaralaštvo koje se između ostaloga, prema Nietzscheu, smatra i važnom zadaćom odgoja i obrazovanja. Nadčovjeka odlikuje stvaralački moral, a ne robovski ili moral stada. Moralne pojmove dobra i zla Nietzsche određuje na posve nov i originalan način:

»Pravo Dobro prepoznaje se po moći kojom bol pretvara u radost, a tako postajemo ono što jesmo, dok je Zlo naša ograničenost spram svake prepreke koja nas sputava da dostignemo taj cilj i Zlo preokrenemo u Dobro.«⁹¹

Prema svemu navedenom, nadčovjek je onaj »više no čovjek« koji živi prema vlastitim, a ne izvanjskim vrijednostima. Njega karakteriziraju ljubav i sebičnost, autonomija te stvaralački moral onkraj dobra i zla. Nadčovjek živi svoj život u kojemu eksperimentira i čije nužnosti prihvaća i ljubi u potpunosti. Njegova glavna osobina je promijenjena perspektiva koja mu

⁸⁸Isto.

⁸⁹Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 199.

⁹⁰Isto, str. 53.

⁹¹Šuran, *Sudbina nadčovjeka kao vječiti povratak sebi*, str. 23.

omogućuje potpunu afirmaciju života. Iz Nietzscheovih je tekstova moguće zaključiti da se nadčovjek još nije pojavio na Zemlji, no da je upravo on smisao Zemlje. Kao takav, on nije vođa koji će povesti čovječanstvo u bolju budućnost već individua koja stvara velika djela. Nietzsche svojom filozofijom daje tek nejasne upute za stvaranja nadčovjeka putem uzgoja.

4.2. Uzgoj

Čovjek postaje ono što jest pomoću odgoja i obrazovanja te samoodgojem. Dakle, obrazovanjem i vlastitim trudom pojedinac dolazi do svoje vlastitosti. Istinskim odgojem je moguće oblikovanje uspješnog, višeg i jakog čovjeka sposobnog za samoodgoj. Navedeno predstavlja moć i granicu odgoja. No, najviši Nietzscheov zahtjev, onaj za nadčovjekom, nije moguće ostvariti tek odgojem i obrazovanjem niti samoodgojem. Čovjek, prema Nietzscheu, nije najviši stupanj postojanja bez obzira na osobine koje ima zahvaljujući učenju i samosavladvanju. Najviši stupanj je nadčovjek, dakle više no čovjek. Čovjek kakav jest predstavlja povod vlastitog prevladavanja.

Nadčovjekovo postajanje i bivanje nije moguće ostvariti samo odgojem i obrazovanjem već uzgojem. Pojam »uzgoja« (Zucht) nije detaljno obrađen u Nietzscheovim djelima, no jasno je da se radi o svjesnom i planskom stvaranju »novog čovjeka« koji više nema ljudske već nadljudske osobine. Iako pojam zvuči biologijski, smatram da Nietzsche zasigurno nije imao na umu stvaranje »superčovjeka« uz primjenu dostignuća suvremenih prirodnih i tehnoloških znanosti.⁹² Ipak, zvuči sumnjivo to što Nietzsche predlaže ulog svih sredstava, varki, lukavstava i prijevara kako bi se odgojio čovjek u visinu, umjesto za udobnost i osrednjost. Mogu li se ta sredstva, varke i lukavstva shvatiti u kontekstu suvremenih dostignuća biotehnologije i genetike? Smatram da ne mogu jer Nietzsche u svoje vrijeme nije imao nikakvih saznanja o smjeru u kojemu bi se današnja znanost mogla razviti. Osim toga, Nietzsche ima na umu promjenu perspektive pojedinca, a ne tek poboljšanje osobina.

Nadčovjek je onaj koji izdržava smrt Boga, spoznaje volju za moć kao bit svoga bića i u vječnom vraćanju jednakoga iskušava beskonačnost opstanka. Smrt Boga, volja za moć i vječno vraćanje jednakoga su ujedno i elementi koji uvjetuju stvaranje nadčovjeka. Obzirom da je smisao nad životom umro zajedno s Bogom, zadaća je čovjeka samom sebi dati smisao odnosno samooblikovati se. Nadčovjek označava i izlazak čovjeka iz nihilizma putem odgoja i

⁹² Usp. Jelkić, *Nietzsche: Povratak vlastitosti*, str. 130.

samoodgoja. Oblikovanje samoga sebe mora biti u skladu s biti bića kao volje za moći te uz razumijevanje cikličnog tijeka vremena: vječnog vraćanja jednakog. Odgoj nadčovjeka se sastoji, dakle, od dvije proturječne istine: volje za moć i vječnog vraćanja jednakog. Te se dvije istine odnose kao ono apolonijsko i ono dionizijsko. Volja za moć je obrazujuća i oblikujuća moć, a vječno vraćanje jednakoga je uzgojna misao nužna za stvaranje nadčovjeka. »Velika uzgojna misao« predstavlja princip selekcije obzirom da dijeli jake od slabih. Nietzsche smatra da je za prevladavanje čovjeka potrebna jedna dovoljno jaka misao koja bi djelovala uzgojno: jačajuće za jake, oslabljujuće za slabe. Dakle, radi se o misli koja predstavlja izborni princip. Naime, pomisao na vječno vraćanje svakog, i sretnog i bolnog trenutka koji smo doživjeli, može čovjeka dovesti do očaja ili radosnog prihvaćanja. Slab čovjek će prema tome biti osuđen na propast i očajavanje, a jaki koji radosno prihvaćaju vječno vraćanje bit će predodređeni za vladanje. Radosno prihvaćanje jakog čovjeka, Nietzsche opisuje na sljedeći način:

»Velimo li 'da' jednom jedinom trenutku, time 'da' nismo rekli samima sebi nego i svekolikom opstanku. Jer ništa ne stoji za sebe, ni u nama samima ni u stvarima: a ako je naša duša poput strune zatitrala i zazvučala od sreće samo jedan jedini put, potrebne su bile sve vječnosti da uvjetuju to jedno zbivanje – i u tom je jedincatom trenutku našeg kazivanja 'da' bila odobrena, iskupljena, opravdana sva vječnost.«⁹³

Od novog čovjeka se zahtjeva da usvoji praksu vječnog povratka kao neophodnog uvjeta za postajanje onoga što doista jest, dakle biće koje svakim svojim atomom i u svakom trenu potvrđuje da živi sebe.⁹⁴ Šuran, interpretirajući Nietzschea, kaže da su naši najtiši trenuci jedini unutarnji izvanvremenski prostor u kojem se može manifestirati vječni povratak. Da bi pojmio taj koncept vječnog povratka, istinski tragač mora osvojiti svoj posljednji i najviši trenutak.⁹⁵ Nadčovjek prihvaća život kakav jest te ljubi i ono dobro i loše što mu život nosi. U Nietzscheovoj filozofiji takvo se gledište naziva »amor fati«. U *Ecce homo* Nietzsche govori da se u tome krije formula za veličinu čovjeka:

»...da se ne želi ništa imati drugačije, ni unaprijed, ni unazad, ni u svu vječnost. Ono Nužno ne tek podnositi, još manje zatajiti - sav je idealizam lažljivost pred Nužnim -, nego ga ljubiti...«⁹⁶

Afirmacija života koju je potrebno razviti sadržana je u prihvaćanju i »da« govorenju te u potvrdnim afektima: ponos, radost, zdravlje, ljubav spolova, neprijateljstvo i rat, strahopoštovanje, lijepe kretnje, manire, jaku volju, stegu više duhovnosti, volja za moć,

⁹³ Vladimir Jelkić, »O pojmu vječnosti kod Nietzschea«, *Filozofska istraživanja* 21/1 (2001), str. 127.

⁹⁴ Šuran, *Sudbina nadčovjeka kao vječiti povratak sebi*, str. 28.

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ Nietzsche, *Ecce homo*, str. 123.

zahvalnost prema zemlji i životu.⁹⁷ Takva dubinska promjena perspektive je ključna u procesu izgradnje vlastitosti. Za cjelovito prihvaćanje nužno je shvatiti i prihvatiti koncept vječnog povratka što je za Nietzschea »najviša formula afirmacije«. »Amor fati« ili »ljubav prema događanju«⁹⁸ podrazumijeva prihvaćanje i ljubav prema onom nužnom, prema životu samom i svemu što on sadrži. Predstavlja afirmaciju same afirmacije koja je u konačnici utjelovljena u nadčovjeku. Jelkić piše da je »amor fati« radikalnija promjena od promjene moralnih vrijednosti i bilo kakvih političkih i društvenih reformi jer se radi o promjeni same perspektive koja uvjetuje interpretaciju svijeta.⁹⁹

Od osobite je važnosti za pojavu i život nadčovjeka to da je Bog mrtav jer se time život vraća Zemlji. Sve religije svijeta, a osobito kršćanstvo koje Nietzsche naročito kritizira, teže idealističkim pojmovima poput »kraljevstva nebeskog«. Umjesto ispunjenog života na zemlji, potiče se uskopljavanje najprirodnijih životnih instinkata. Nadčovjek je onaj koji stoji s one strane dobra i zla. Za njega ne vrijede moralna pravila. Moral ne postoji kao nešto po sebi, postoje samo moralne interpretacije. Prema tome, pojava nadčovjeka označavala bi hodajuće ostvarenje prevrednovanja vrijednosti. Faza duha kojoj odgovara bivanje nadčovjeka jest faza djeteta iz poglavlja »O tri preobrazbe«. Unutar nje se grade nove vrijednosti, onkraj dobra i zla. Ključna stavka ove faze duha je igra. Igrom Nietzsche naziva najviši čovjekov stupanj postojanja kojeg određuje sloboda, neopterećenost, afirmaciju cjeline te stvaralaštvo. Igranje je, dakle, način bivanja nadčovjeka kojeg određuje stvaralaštvo i narav pozitivne slobode, a sama igra je u ovom slučaju shvaćena kao igra čovjekovog ocjenjivanja vrijednosti.¹⁰⁰ Taj novi i jaki čovjek mora ponovno postati djetetom koje sudbina odgaja da bi postalo ono što jest. Šuran, interpretirajući Nietzschea, kaže:

»Stoga (veliki) pojedinac mora biti spreman nadvladati svaki osjećaj krivnje i poput djeteta igrati se sa životom ne skrivajući se više u svom mračnom hodniku u kojemu nalazi sigurnost vlastite osrednjosti, odbijajući bol, patnju, okrutnost, kao ličinka koja bi prodala i dušu za malo svaganjeg komfora.«¹⁰¹

Nadčovjek shvaća da je svijet zapravo igra iz koje nemamo kamo pobjeći te da smo svi djeca te uzvišene igre, čije osobine posjedujemo: nepredvidljivost, maštu, kaos, lepršavost, okrutnost.¹⁰² Pojedinac postaje slobodan tek spoznajom da je u svojoj biti volja za moć i

⁹⁷ Usp. Jelkić, »O pojmu vječnosti kod Nietzschea«, str. 128.

⁹⁸ Dakle, »amor fati« ne bi bilo ispravno prijevodu kao »ljubav prema sudbini« nego »ljubav prema događanju«, dakle radi se o prihvaćanju i ljubavi prema životu i svim životnim nužnostima.

⁹⁹ Isto, str. 130.

¹⁰⁰ Fink, *Nietzscheova filozofija*, str. 88.

¹⁰¹ Šuran, *Sudbina nadčovjeka kao vječiti povratak sebi*, str. 36.

¹⁰² Isto, str. 37.

prihvatanjem koncepta vječnog vraćanja jednakog čime se, u slučaju jakih ljudi, afirmira cjelina i nužnosti života koje su dosad činile čovjeka zarobljenikom zemlje. Dakle, način bivanja nadčovjeka je afirmacija cjelina. Podrazumijeva istodobno Heraklitovu »igru« i Kristovu »agape«. Nadčovjek je, prema tome, poput epikurejskog Boga. Prihvatio je vječitu dionizijsku igru u kojoj se uvijek iznova bez svrhe i cilja sve razara i sve opet gradi.¹⁰³

4.3. Nietzsche i transhumanizam

Nietzscheovi pojmovi uzgoja i nadčovjeka u posljednje su vrijeme shvaćeni u kontekstu biotehnološkog i genetičkog poboljšanja čovjeka. Prema tome, nužna je detaljna analiza¹⁰⁴ usporedbe navedenih pojmova i pojmova transhumanizma. Znanstvena dostignuća suvremenog društva ili »biotehnološkog stoljeća« uvode čovječanstvo u novu epohu. Pitanje je: donosi li nam biotehnološka revolucija novu epohu ljudske povijesti ili novu transhumanu povijest?¹⁰⁵ Stefan Lorenz Sorger u članku »Nietzsche, nadčovjek i transhumanizam« pronalazi mnoštvo sličnosti između Nietzscheovih i transhumanističkih teza o prevladavanju čovjeka: dinamično poimanje ljudske prirode, propitujući stav i prevrednovanje vrijednosti, nepostojanje apsolutnih i nepromijenjivih vrijednosti, nedovoljnost morala kao orijentira, kritičko mišljenje te popravak čovjeka.¹⁰⁶ Sorger zaključuje da bi se Nietzsche, kada bi živio u današnjem društvu, priklonio pobornicima transhumanizma. Prema Sorgeru, Nietzsche nema na umu tehnološko unaprjeđenje, ali ga niti ne isključuje.¹⁰⁷ Peter Sloterdijk je svojim govorom u dvorcu Elmau, u kojemu zastupa transhumanističko stajalište o opravdanosti uporabe biotehnoloških i genetičkih dostignuća za poboljšanje ljudske prirode, izazvao oštre reakcije i brojne polemike filozofa, teologa i bioetičara. Njegovi radovi »Pravila za čovječji park« i »Operabilni čovjek« sadrže transhumanističke postavke za što autor ideje Heideggera, Nietzschea i Platona upotrebljava kao predloške. U radu »Pravila za čovječji park«, Sloterdijk polazi od Heideggerova »Eseja o humanizmu« u kojem se Heidegger, u vrijeme najdublje europske poslijeratne krize¹⁰⁸, pita

¹⁰³ Usp. Jelkić, *Nietzsche: Povratak vlastitosti*, str. 141.

¹⁰⁴ Pri analizi transhumanističkih teza ću se usmjeriti isključivo na sličnosti i razlike s Nietzscheovim tezama bez moralno-vrijednosnih prosudbi o istima.

¹⁰⁵ Usp. Marija Selak, *Ljudska priroda i nova epoha* (Zagreb: Breza, 2013), str. 69.

¹⁰⁶ Stefan Lorenz Sorger, »Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism«, *Journal of Evolution and Technology* 20/1 (2009), str. 29-42.

¹⁰⁷ Ove Sorgerove navode smatram nestručnim jer se temelje na predviđanju. Kako bi uopće Nietzsche mogao isključivati tehnološko unaprjeđenje kada u njegovo vrijeme znanstvena dostignuća u genetici i biotehnologiji nisu bila ni približno na suvremenoj razini?

¹⁰⁸ Odnosi se na vrijeme nakon II. svjetskog rata, holokausta i zločina protiv čovječnosti.

čemu uopće čovjeka i njegovo filozofsko samooprikazivanje u humanizmu hvaliti kao rješenje kada se iz katastrofi današnjice pokazalo da je problem sam čovjek? Heidegger je u navedenom eseju otvorio prostor transhumanističkog i posthumanističkog mišljenja postavljajući pitanja epohe: što pripitomljava čovjeka ako humanizam ne uspije? Što pripitomljava čovjeka ako su dosadašnji naponi i odgojni eksperimenti zakazali? Može li se uopće više govoriti o njegovanju i oblikovanju čovjeka u okviru pukih odgojnih teorija?¹⁰⁹ Prema Sloterdijkovom mišljenju, Nietzsche svojim tezama o uzgoju više vrste čovjeka otvara prostor na kojem će se odvijati određenje čovjeka budućnosti i načini njegova stvaranja. Iz Sloterdijkova je teksta moguće uočiti da pojam uzgoj ne koristi na način na koji ga Nietzsche koristi. Dok u Nietzscheovoj filozofiji uzgoj predstavlja način stvaranja nadčovjeka (podrazumijevajući spoznaju smrti Boga i vječnog vraćanja jednakog), Sloterdijk uzgojem smatra stvaranje posljednjeg čovjeka. Osim toga, Nietzscheove ideje uzgoja, prevladavanja čovjeka i nadčovjeka, smatra polazištem za ideje suvremenog prevladavanja čovjeka uz intervenciju genetičke i biotehnologije. Transhumanizam ili transhumanistički pokret je pokušaj teorijskog utemeljenja važnosti i nužnosti biomedicinske intervencije u ljudsku prirodu. Konceptija transhumanizma polazi od ideje da čovjek još nije ono što bi trebao biti te da tek treba postati ono što jest. Sličnost s Nietzscheom je na ovom mjestu očigledna, no radikalna razlika nastaje pri razmatranju načina na koji čovjek tek treba postati to što jest. Transhumanizam zastupa stav da se svladavanjem čovjekovih bioloških ograničenja omogućuje ostvarenje ljudskog potencijala i poboljšanje čovjeka. Genetičkom i biotehnološkom intervencijom je, prema transhumanističkom shvaćanju, moguće popraviti i poboljšati čovjeka u fizičkom, kognitivnom, psihičkom, emocionalnom pa čak i moralnom smislu. Transhumanisti tvrde da uz današnje znanstvene spoznaje i biotehnološka dostignuća nema potrebe za ograničavanjem na tradicionalnu uporabu razuma u smislu odgoja, obrazovanja i kulture. Argument kojim opravdavaju svoje stajalište jest u određenju čovjekove biti. Naime, oni tvrde da biologija čovjeka nije ono što određuje čovjeka pa se njenim mijenjanjem neće promijeniti ono što čovjek kao osoba jest.¹¹⁰ No, uzevši u obzir da transhumanizam poboljšanje čovjeka u cjelini smatra mogućim jedino primjenom biotehnoloških dostignuća, očito je da upravo čovjekovu tjelesnost ili biologiju smatra ključnim čovjekovim određenjem. Nietzsche ne odbacuje čovjekovu tjelesnost poput kršćanstva i ljudsko tijelo ne smatra tamnicom duše, no ipak ne ističe primat tjelesnosti kao što to čini suvremena znanost. Uzgoj nadčovjeka u Nietzscheovoj filozofiji nije mišljen biološki već duhovno.

¹⁰⁹Usp. Peter Sloterdijk, »Pravila za ljudski park: Odgovor na Heideggerovo pismo o humanizmu«, *Europski glasnik* 5/5 (2000), str. 905-928.

¹¹⁰Usporedi o tome: M. Selak, *Ljudska priroda i nova epoha*, str. 100.

Osim toga, Nietzsche ističe da prevladavanje čovjeka nije moguće usavršavanjem ljudskih osobina, već upravo prevladavanjem onog ljudskog u čovjeku što je moguće jedino promjenom perspektive. Postoji razlika između transhumanog i posthumanog bića. Transhumano biće je prijelazni stadij između čovjeka i posthumanog bića, dok je posthumano biće sintetičko biće umjetne inteligencije ili poboljšane verzije »čovjeka-stroja«. ¹¹¹ Savulescu, jedan od predstavnika transhumanista, smatra da bi biomedicinsko poboljšanje čovjeka smanjilo nejednakost te da bi čak služilo kao korektiv ljudske nejednakosti. Njegova misao, osim što je malo vjerojatna ¹¹², u potpunosti je u suprotnosti s Nietzscheovim stavovima jer se Nietzsche zalaže za poredak društva prema rangu iz čega proizlazi još jedna različitost Nietzscheove misli prevladavanja čovjeka spram transhumanističke misli prevladavanja čovjeka. Thomas Assheuer u radu »Projekt Zarathustra« komentira Sloterdijkov problematični članak »Pravila za ljudski park« tvrdeći da Sloterdijk ima na umu radnu zajednicu filozofa i genetičkih tehničara te da taj elitni savez ima zadaću selekcije i uzgajanja čime se ostvaruje Nietzscheov san: Zarathustrina fantazija o nadčovjeku. ¹¹³ Smatram netočnim upotrebljavanje ideje genetičke intervencije u kontekstu Nietzscheova shvaćanja uzgoja nadčovjeka. Uzgoj prema Nietzscheu ni u kojem slučaju nema veze s genetičkim i biotehnoškim shvaćanjem čovjeka. Uzgoj nadčovjeka se temelji na »velikoj uzgojnoj misli« što je misao vječnog vraćanja jednakog koja uzrokuje promjenu perspektive. Upravo je promjena perspektive u smislu potpune afirmacije ono što nadčovjeka čini višim od čovjeka. Nadčovjek nije »Superman«, dakle njegova se uzvišenost ne sastoji u izvanrednim sposobnostima, što određeni autori ¹¹⁴ često zaboravljaju, već upravo u spoznaji, promijeni perspektive, prevrednovanim vrijednostima i afirmaciji cjeline. Osim toga, filozofi o kojima Sloterdijk govori ne mogu se poistovjetiti s »novim filozofima« ili »velikim odgajateljima« o kojima Nietzsche govori. Zbog preglednije usporedbe, filozofe o kojima Sloterdijk piše imenovat ću »genetičkim filozofima«. Obje vrste

¹¹¹ Isto.

¹¹² Isto. Transhumanisti navode da bi biomedicinskom intervencijom u ljudsku prirodu društvo postalo inkluzivnije, jednakije i pravednije. Njihovo mišljenje se temelji na pretpostavci da bi takva intervencija (u obliku eksplicitnog planiranja obilježja, opcionalnog rođenja, prenatalne selekcije, usavršavanja genetske strukture i dr.) bila besplatna. No, smatram naivnim misliti da bi u današnjem kapitalističkom društvu išta moglo biti besplatno, a osobito nešto poput stvaranja savršenog čovjeka s izuzetnim sposobnostima i produženim životnim vijekom. Smatram da bi takve mogućnosti bile dostupne samo izuzetno bogatim i moćnim ljudima što nikako ne bi izjednačilo ljude i učinilo društvo pravednijim već upravo suprotno: između društvenih slojeva ili rangova bi se stvorio još veći jaz. U usporedbi s Nietzscheovom idejom poretka po rangu (*rangordnung*), rangiranost uzrokovana nejednakošću čovjeka i posthumanog bića bila bi površna i nepravedna jer bi kriterij podjele bila financijska moć. Kriterij Nietzscheove ideje poretka po rangu je uzvišenost duha. Smatram da, ako se ijedan poredak prema rangu može nazvati pravednim, onda je to Nietzscheova misao poretka po rangu jer se temelji na uzvišenosti duha. No, iz Nietzscheove filozofije nije posve jasno na koji bi se način „mjerila“ uzvišenost duha što je ujedno i kriterij istinskog odgoja, obrazovanja i uzgoja.

¹¹³ Usp. Thomas Assheuer, »Projekt Zarathustra«, *Europski glasnik* 5/5 (2000), str. 949-953.

¹¹⁴ Primjerice, Stefan Lorenz Sorger.

filozofa uistinu imaju zadaću selekcije i uzgoja, no genetički filozofi su usmjereni selekciji osobina koje bi se genetičkim uzgojem trebale usaditi ili usavršiti u čovjeku. Nietzscheovi novi filozofi, s druge strane, imaju zadaću selekcije ljudi uzvišenijeg duha te njihov odgoj, obrazovanje i uzgoj temeljen na »velikoj uzgojnoj misli« koja ne usavršava osobine već mijenja perspektivu. Goedard Palm u radu »Zarathustra ad portas?« također komentira Sloterdijkove ideje o »super-biću« uzgojenom genetičkom tehnologijom. Palm smatra da bi takav čovjek bio determinirani rezultat genetičko-tehnološkog planiranja koji više nije slobodan za vlastitu samokonstrukciju.¹¹⁵ Obzirom da elitni savez filozofa i genetskih tehničara određuju osobine i afinitete budućeg genetski modificiranog čovjeka, jasno je da se u tom slučaju više ne može govoriti o samostalnosti u dolasku do samog sebe. Nietzsche nerijetko ističe važnost samokonstrukcije, samoodgoja i samostalnosti u procesu prevladavanja samog sebe u čemu je, prema osobnom shvaćanju, jedna od ključnih razlika između Nietzscheovih i transhumanističkih ideja. Sljedeći citat vrlo dobro prikazuje potrebu za samostalnošću u Nietzscheovom shvaćanju prevladavanja samoga sebe, dakle samostalnosti koja je u genetičkim intervencijama »srezana u korijenu«:

»Ako se hoćete visoko uspeti, potrebne su vam vlastite noge! Ne dajte se uvis nositi, ne sjedajte na tuđa leđa i glavu! A ti si se bio popeo na konja? I sad jašeš hitro gore k svome cilju? Pa dobro, prijatelju moj! Ali tvoja šepava noga sjedi također zajedno s tobom na konju. A kad dođeš do svog cilja, kad skočiš sa svoga konja: upravo ćeš se tu na tvojoj visini, ti viši čovječe – spotaknuti!«¹¹⁶

Smatram da sam dosada usporednom analizom pokazala da se različitost Nietzscheova i transhumanističkog shvaćanja prevladavanja čovjeka sastoji u načinu i rezultatu prevladavanja. Osim toga, različitost se sastoji i u cilju ili svrsi uzgoja. Cilj transhumanističkih mislioca je napredak čovječanstva, dok Nietzsche na umu ima razvoj pojedinca kao individue. Temeljna razlika transhumanističkih i Nietzscheovih ideja tiče se povoda za prevladavanje čovjeka. Naime, prevladavanje čovjeka u kontekstu transhumanizma, usmjereno je na biologiju čovjeka. Dakle, razlog popravljivanja čovjekove biologije je oslobođenje od bolesti, smrtnosti, starosti i patnje. Religije pružaju spas od boli i patnje ovog svijeta propovijedajući lažne ideje o »onom« svijetu. Prema tome, oslobođenje ili bijeg od patnje se pokazuje kao povod za religiozna propovijedanja i biomedicinske intervencije. Iz tog razloga, religija pribjegava u onostranost, a znanost genetičkim modifikacijama ljudske prirode. Obje strane pogrešno smatraju da će time doći do slobode. Nietzsche ima sasvim suprotnu ideju: umjesto oslobođenja od patnje na način

¹¹⁵ Usp. Goedard Palm, »Zarathustra ad portas?«, *Europski glasnik* 5/5 (2000), str. 971-973.

¹¹⁶Nietzsche, *Tako je govorio Zarathustra*, str. 289.

bijega u onostranost ili genetičke modifikacije, on govori o potpunoj afirmaciji te prihvaćanju i ljubljenu nužnosti života.

4.4. Mogućnost primjene Nietzscheove odgojno-obrazovne misli

Mogu li Nietzscheove ideje o odgoju i obrazovanju biti primjenjive u suvremenom društvu? Čitajući interpretacije i tumačenja Nietzscheovih tekstova, nailazi se na mnoštvo kontradiktornih i raznolikih stavova. O načinu interpretacije njegovih ideja ovisi i mogućnost njihove primjene. Što uopće primijeniti iz Nietzscheove filozofije ako je nejasno što je Nietzsche uopće mislio? Činjenica je da je Nietzsche u svojoj odgojno-obrazovnoj misli iznio oštru i opravdanu kritiku suvremenog obrazovanja i vrijednosti na kojima se obrazovanje temelji. Sastavnice obrazovanja koje Nietzsche kritizira su: neprirodne odgojne metode u školi i domu, širenje obrazovanja na mase, sužavanje i smanjenje visokih odgojnih zahtjeva, obrazovanje u službi države te nepostojanje istinskih učitelja. Nietzsche smatra da istinski odgajatelj vlastitim primjerom treba odgajaniku pružiti slobodu od društvenih i religijskih dogmi te slobodu za dolazak do samoga sebe. Dakle, bit odgoja je oslobađanje, a istinski odgajatelji su osloboditelji. Oni, prema Nietzscheovom mišljenju, trebaju koristiti krute i stroge odgojne metode kako bi u pojedincu razvili znanje i osnažili volju. Smatram da je u suvremenom društvu primjenjiv određeni oblik »krute škole« kakvu zagovara Nietzsche. Doista, nalazimo se u vremenu nihilizma u kojemu Bog za mnoge i jest mrtav, ali na njegovo je mjesto stupila znanost koja svojim idejama o »poboljšanju čovjeka i života« djeluje destruktivno za čovjeka kao osobu i život sam. Nietzsche ima pravo, svijetu trebaju vođe koje će pojedinačnim voljama bez cilja usaditi određeni cilj, jer volja radije hoće Ništa, nego da nešto neće, a htijenje toga Ništa vodi u nihilizam. No, kako to primijeniti? Veliki odgajatelji bi trebali urediti aristokratsko hijerarhijsko društvo pri čemu bi kriterij bila duhovna uzvišenost no postavlja se pitanje kako uopće doći do takvog položaja? Naivno bi bilo misliti da bi oni s novcem i moći prepustili svoje mjesto na vrhu onima koji »samo filozofiraju«. S druge strane, i veliki odgajatelji su tek ljudi, sa svim svojim prednostima i nedostacima pa je upitno je li mudro nekolicini ljudi prepustiti apsolutnu moć? Nietzsche tvrdi da upravo ti novi filozofi ili veliki odgajatelji trebaju biti odgovorni i za odgoj odabranih pojedinaca pri čemu je nužno stvoriti odgojne metode i strategije primjerene odgoju nadčovjeka. Njegova se teorija o odgoju odnosno uzgoju nadčovjeka čini nedovršenom. Nije posve jasno tko je nadčovjek i kako bi se trebao odvijati taj problematični »uzgoj«. Kao što je ranije spomenuto, u suvremenom društvu

u kojemu je znanost zamijenila Boga, a materijalne vrijednosti one duhovne, uzgoj nadčovjeka se tumači u kontekstu biologije. Primjenjivost Nietzscheovih ideja određeni filozofi (transhumanisti) vide u genetičkom uzgoju posthumanih bića s izvanrednim i neprirodnim osobinama. Takvo tumačenje smatram pogrešnim. Razmišljanje o primjenjivosti Nietzscheove odgojno-obrazovne misli nikako ne smije ići u biologijskom smjeru jer Nietzsche na umu ima promjenu perspektive, a ne poboljšanje osobina. Čini se da Nietzscheova zamisao o uzgoju nadčovjeka još uvijek nije naišla na velike odgajatelje koji bi ju mogli i znali primijeniti, a pitanje je hoće li ona uopće ikad biti istinito istumačena i prikladno primijenjena. Jedinu ideju koju smatram primjenjivom u određenom obliku tiče se strogih odgojnih metoda koje bi u pojedincu razvile vlastitost, sposobnost kritičkog mišljenja i samoodgoja. Smatram da samoodgoj predstavlja najprimjenjiviji dio njegove odgojne misli jer za njegovo provođenje nije potreban preustroj društva već samo individualan rad na samome sebi na putu koji svaki pojedinac samostalno izabire. Njegova filozofija je »za svakoga i ni za koga«, kako piše uz naslov njegova najpoznatijeg djela »Tako je govorio Zaratustra«. Njegove su misli namijenjene vrijednim čitateljima uzvišenog duha koji imaju dovoljnu jaku snagu volje da samostalno koračaju putem svoje vlastitosti. Iz tog razloga smatram da je primjena njegove odgojno-obrazovne misli zasad moguća jedino u području individualnog putem samoodgoja, a stvaranje nadčovjeka putem uzgoja ipak još nije dovoljno istumačeno da bi se uopće govorilo o primjenjivosti.

5. ZAKLJUČAK

U radu je prikazana Nietzscheova odgojno-obrazovna misao utemeljena na ključnim pojmovima njegove filozofije: prevrednovanje vrijednosti i prevladavanje čovjeka. Nietzscheovo shvaćanje čovjeka kao bića koje je metafizičkom tradicijom i kršćanskim moralom odgojeno za slabost i dekadentnost povod je za njegovo razmišljanje o odgoju kao jačanju i prevladavanju čovjeka. Posljednji i viši čovjek su reprezentivi nihilizma, ali prvi mu je potpuno prilagođen, a drugi se ne uspijeva samostalno izbaviti iz njega i pronaći smisao života nakon smrti Boga.

Povod za Nietzscheovu odgojno-obrazovnu misao se osim u dekadentnom i normativnom poimanju čovjeku sastoji i u procijeni tadašnjeg njemačkog sustava obrazovanja kao promašenog i neprikladnog za stvaranja jake vrste ljudi. On tadašnjem obrazovanju zamjera neprirodne odgojne metode, širenje obrazovanja na mase, spuštanje zahtjeva obrazovanja upravo zbog širenja na mase, neodgovarajuće odgajateljke i onostrane ideje koje naučava u školama. Nietzsche, s druge strane, kao bit odgoja postavlja oslobađanje od okova onostranosti u obliku pravila građanskog i religioznog morala te dolazak do samoga sebe. Svrha odgoja više nije dobar čovjek već jak, samostalan, neovisan i otmjen čovjek. Odgajatelji su nazvani »velikim odgajateljima« i »novim filozofima«. Oni su, dakle, filozofi koji su ujedno i zakonodavci te određuju ono »kamo« i »čemu« odgoja. Pojedinačnim voljama određuju cilj, a odgojne metode su stroge i krute i temeljene na stezi i asketizmu. Za odgoj više vrste ljudi potreban je hijerarhijski ustroj društva i hijerarhijsko obrazovanje. Važna uloga odgoja jest i u osposobljavanju čovjeka za samoodgoj.

Pravilan odgoj i obrazovanje su svakako nužni u Nietzscheovoj misli o jačanju i prevladavanju čovjeka, no ne i dovoljno. Prema tome je moguće zaključiti da je moć odgoja prema Nietzscheovu shvaćanju zapravo jak i neovisan pojedinac, no tu je i njegova granica jer se odgojem ne može postići ono što Nietzsche očekuje od čovjeka – njegovo prevladavanje. Način na koji čovjek prevladava samoga sebe i postaje nadčovjek jest uzgoj. Nadčovjeka je, dakle, moguće stvoriti uzgojem. »Velika uzgojna misao« koja omogućuje uzgoj je misao o vječnom vraćanju jednakog koja je ujedno i izborni princip jakih ljudi sposobnih za afirmaciju cjeline. Način bivanja nadčovjeka je »igra« koja predstavlja apsolutnu slobodu od nužnosti i institucija

te eksperimentiranje sa životom. Čovjek koji je prevladao samog sebe postiže stanje slobode tek afirmacijom cjeline i igrajući se.

U radu je usporedbom različitih tumačenja uočeno poistovjećivanje Nietzscheovih ideja s transhumanističkim idejama o poboljšanju čovjeka pomoću genetičkih i biomedicinskih intervencija. Razjašnjeno je na primjeru nekoliko stavki da Nietzscheove misli ipak nemaju veze s idejom genetičkog poboljšanja čovjeka. Uzgoj nadčovjeka se ne može poistovjetiti s uzgojem posthumanističkih bića.

Smatram da je Nietzsche ponudio originalan put oslobođenja koji s jedne strane oslobađa od okova društva, religija i institucija, a s druge strane čak i od nužnosti života kojima je dosada bilo nemoguće pobjeći. Nietzscheova misao vječnog vraćanja jednakog koja je ujedno i uzgojna misao, jakom će čovjeku pružiti prihvaćanje i ljubljenje nužnosti života. U tome se razlikuje spram većine ostalih religija i filozofskih teorija svijeta pa čak i od ciljeva suvremene znanosti koje bježe od nužnosti u onostranost odnosno u genetičku modifikaciju ljudske biologije. Zaključuje se da je Nietzsche imao originalne, no nedostatno pojašnjene odgojno-obrazovne ideje, čega je i sam bio svjestan. Unatoč tome, njegove ideje ne bi trebale biti zanemarene i zaboravljene, a neke od njih bi svakako trebale postati praktično primjenjive uz djelovanje srčanih, odvažnih i kreativnih ljudi – velikih odgajatelja.

6. LITERATURA

6.1. Friedrich Nietzsche

Niče, Fridrih. 1983. *S one strane dobra i zla*, preveo Božidar Zec (Beograd: Grafos, 1983).

Nietzsche, Friedrich. 1980. *Ecce homo*, preveo i priredio Šime Vranić (Zagreb: Znaci, 1980).

Nietzsche, Friedrich. 2004. *Uz genealogiju morala*, preveo Mario Kopic, redaktura prijevoda i pogovor: Damir Barbarić (Zagreb: AMG, 2004).

Nietzsche, Friedrich. 1991. »O budućnosti naših obrazovnih ustanova«, u: Immanuel Kant, Fiedrich Wilhelm Joseph Schelling, Friedrich Nietzsche, *Ideja univerziteta*, izabrao, preveo i predgovor napisao Branko Despot (Zagreb: Globus, 1991).

Nietzsche, Friedrich. 2003. *Schopenhauer kao odgajatelj*, preveo Mario Kopic, priredio Damir Barbarić (Zagreb: Matica hrvatska, 2003).

Nietzsche, Friedrich. 1962. *Tako je govorio Zarathustra*, preveo i pogovor napisao Danko Grlić (Zagreb: Mladost, 1962).

6.2. Ostalo

Assheuer, Thomas. 2000. »Projekt Zarathustra«, *Europski glasnik* 5/5 (2000), str. 949-953.

Buterin, Damir. 1998. *Nietzsche: otkrivanje zablude*. (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1998).

Dobrijević, Aleksandar, Krstić, Predrag. 2012. »Self-Education and University«, *Synthesis Philosophica* 1/2(2012), str. 83-96.

Fink, Eugen. 1981. *Nietzscheova filozofija*, preveo Branko Despot (Zagreb: Znaci, 1981).

Gehlen, Arnold. 1974. *Čovjek*, preveo Aleksa Buha (Sarajevo: Veselin Masleša, 1974).

Heidegger, Martin. 1980. *Nietzscheova Metafizika*, preveo i priredio Šime Vranić (Zagreb: Znaci, 1980).

Hörisch, Jochen. 2007. *Teorijska apoteka*, preveo Kiril Miladinov (Zagreb: Algoritam, 2007).

Jelkić, Vladimir. 2001. *Nietzsche: Povratak vlastitosti*. (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2001).

Jelkić, Vladimir. 2001. »O pojmu vječnosti kod Nietzschea«, *Filozofska istraživanja*, 21/1(2001), str. 127-133.

Jelkić, Vladimir, Reškovac, Livija. 2011. »Nietzscheovo poimanje života«, *Cris*, 13/1 (2011), str. 145-155.

Kešina, Ivan, Vučetić, Marko. 2011. »Metafizičnost čovjeka i ontičnost nadčovjeka«, *Crkva u svijetu* 46/3 (2011), str. 354-357.

Palm, Goedard. 2000. »Zarathustra ad portas?«, *Europski glasnik* 5/5 (2000), str. 971-973.

Polić, Milan. 1993. *K filozofiji odgoja*. (Zagreb: Znamen, 1993).

Skledar, Nikola. 1980. *Čovjek i transcendencija*. (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1980).

Sloterdijk, Peter. 2000. »Pravila za ljudski park«, prevela Branka Will, *Europski glasnik* 5/5 (2000), str. 905-928.

Sorger, Stefan L. »Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism«, *Journal od Evolution and Technology* 20/1 (2009), str. 29-42.

Robinson, Dave.2002. *Nietzsche i postmodernizam*, preveo Dinko Telećan(Zagreb: Jesenski i Turk, 2002).

Tićac, Iris.1995. »Gottfried Kűenzlen: Der neue Mensch«, *Filozofska istraživanja* 15/4 (1995) str. 931-933.

Šuran, Fulvio. 2003. »Sudbina nadčovjeka kao vječni povratak sebi«. *Metodički ogledi* 10/1 (2003), str. 9-37.